

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2007

Petr NAGY

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií Brno

Multikulturní výchova v procesu globalizace světa

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce :
PhDr. Josef HODIC**

**Vypracoval :
Petr NAGY**

Brno 2007

P r o h l á š e n í

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Multikulturní výchova v procesu globalizace světa“ zpracoval samostatně a použil jsem jen literaturu a informační zdroje uvedené v seznamu literatury.

Praha 1. dubna 2007

.....
Petr Nagy

P o d ě k o v á n í

Děkuji mému dědečkovi a osobnímu vzoru, panu PhDr. Josefu Hodicovi za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytoval při přípravě a zpracování mé bakalářské práce.

Také bych rád poděkoval své ženě Ireně a všem blízkým za projevenou každodenní podporu a pochopení v průběhu mé práce na daném tématu.

Petr Nagy

OBSAH

Úvod	5
1. Dějinné zkušenosti a současné přístupy k pojednávanému tématu	8
2. Některé přístupy ke směřování migrační politiky	21
2.1. Česká republika a migrace v historickém průběhu	24
2.2. Otázky soužití společnosti „většinové kultury“ a subkultur	33
2.3. Subkultura, kontrakultura	34
3. Multikulturní výchova a interkulturní vzdělávání	42
3.1. Základní mechanismy interkulturního vzdělávání v procesu edukace	44
3.2. Cíle interkulturního vzdělávání	49
3.3. Stereotypy a předsudky	50
3.4. Nebezpečí stereotypního pohledu	51
Závěr	53
Resumé	56
Anotace	57
Seznam použité literatury	59

Úvod

Multikulturalismus je mnohotvárný pojem zahrnující množství problémů a procesů a je významným prvkem pojmu ještě mnohotvárnějšího, jakým je politika, politická věda, či věda o politice. Politika není pojmem jednoznačně definovatelným a pohybuje se v pluralitě politicko vědeckých směrů. Každý z nich přináší jiný pohled i výklad. Otázkou tedy je, zda má smysl zabývat se věcí tak obtížně poznatelnou, a to jak v jejích souvislostech, v různosti jejího průběhu v prostoru a čase, při nejednoznačnosti a množství přístupů k definování tohoto pojmu. Odpověď je jednoznačná, ano. Jde o osobní odpovědnost za sebe sama i spoluodpovědnost za svět, jeho jsoucno i budoucnost. Jde o hledání pravdy cestou věcných diskuzí, o nalézání dílčích pohnutek určitých postojů a procesů v tomto „teatrum mundi“, a to stále promyšleněji, sofistikovaněji a ověřitelnými způsoby.

Jde zároveň o výchovu nás všech k toleranci a snahu o porozumění při stýkání se různých civilizací soudobého světa, o učení se soužití lidí různých etnik, kultur a náboženství. Sama myšlenka českého státu byla založena na stýkání a potýkání se Čechů a Slováků s Evropou. Věc je o to složitější, že jednotlivé národy a státy i celé kontinenty se udržují myšlenkami a tradicemi z nichž vznikaly a ve kterých žily. Proto pokládám za užitečné alespoň nahlédnout do starší i moderní historie pro poučení, než se budu v této práci věnovat jednomu z prvků vytváření dnešní podoby multikulturní společnosti, a to tématu výchovy a vzdělávání v tomto duchu.

Současná doba klade nové, náročné požadavky na znalosti lidí, na jejich soustavné vzdělávání. Je to důsledek permanentního rozmnožování vědeckotechnických poznatků a informací o světě, nutnost korektur a přezkoumávání starých přístupů a návyků ve všech oblastech našeho života.

Česká republika a její populace není izolovaným ostrovem. Zásadním způsobem se nás stále důrazněji a s většími nároky dotýkají problémy evropského i globálního charakteru. V běžném životě jsme svědky nejrůznějších, často protikladných, společenských zájmů a z nich plynoucího napjetí i konfliktů. Jsme konfrontováni s odlišnými názory na řešení těchto sporných otázek, způsoby jejich řešení, metody vyjednávání apod. Mnohé z toho se nám jeví jako nesrozumitelné, podivné, nejednou jako nedomyšlené, odporující tzv. zdravému rozumu, či dobré tradici. Jsme vystavováni záplavě různých, mnohdy vzájemně si odporujících informací. Média na nás bez ustání

chrlí sdělení, různě je interpretují, komentují, nejednou lze jen obtížně rozpoznat pravdu od lži, rozličná myšlenková východiska, odlišné předpoklady, různé záměry a cíle.

Společnost produkuje tak obrovské množství poznatků, že je nad možností jedince podrobně sledovat vývoj, byť i jedné vědní disciplíny, natož pak vývoj lidského vědění jako celku. A i kdyby to teoreticky dokázal, brzy by narazil na problém, že „podložené“ výsledky jedné teorie mohou být v rozporu se stejně přesvědčivě „podloženými“ výsledky teorie druhé. Stále platí, že o věcech je nutné pochybovat, že nejsou věčné pravdy. Ještě nikdy nebylo tak problematické reflektovat a chápat svět, v němž žijeme, rozumět v něm sobě, svému okolí a vlastní úloze.

Dá se říci, že v zásadě existují dva způsoby, jak na stav mnohotvárné plurality reagovat, jak ji zvládnout.

První možností je odmítnout tuto pluralitu, její projevy a stát se vyznavačem „jediné pravdy“, té naší pravdy, ať národní, politické, třídní, regionální či náboženské. Ostatní pak hodnotit jako pomýlené, nesprávné, falešné nebo účelově nepřátelské. Takové zjednodušené postoje poskytují jakousi jistotu, nenutí a nevyžadují o věcech přemýšlet, a na všechno jsou dané jednoduché odpovědi a řešení.

Druhý způsob zvládnutí plurality poznatků a informací o nich je náročnější, déle trvající, méně pohodlný, a ne vždy vede k jednoznačným odpovědím a jasným řešením. Znamená přijmout pluralitu jako skutečnost a pochopit nezbytnost vydat se na cestu pozorného sledování domácího i světového dění, všeho nového co doba přináší a naučit se poctivě a nepředpojatě hledat pravdu. Stávat se zodpovědným, kriticky myslícím občanem, vytvářejícím si a kriticky ověřujícím si vlastní postoje a konání. Orientovat se v záplavě informací, umět analyzovat příčiny nedorozumění mezi lidmi, hledat a nalézat styčné body s názory druhých. Vyžaduje znalosti, úsilí a vědomí spoluzodpovědnosti za vývoj vlastní, ale i širší pospolitosti. Odměnou pak je svoboda člověka a život v demokratické společnosti. Demokracie nepotřebuje fanatiky jediné „víry“, potřebuje svobodné, kriticky a nezávisle myslící občany, vědomé si vlastní důstojnosti a schopné respektovat důstojnost, práva a svobody druhých, třebaže mají jiný názor, odlišný způsob života, či jinou barvu pleti. A právě výchova takových občanů patří k prioritám i současného vzdělávání.

Snažím se v této práci poskytnout vhled do problematiky multikulturní výchovy a interkulturního vzdělávání, jako na základní cestu k soudobému, modernímu lidskému soužití. Chci proto přinést alespoň částečný pohled na naší vytvářející se demokratickou, pluralitní společnost, ve které se stýkala a dotýká řada kultur,

na kulturní rozdíly, nejednoduché mezilidské vztahy i na předsudky a stereotypy, ze kterých následně mohou pramenit extrémní názory a postoje k jiným lidem a kulturám.

1. Dějinné zkušenosti a současné přístupy k pojednávanému tématu

Na počátku pojednání o multikulturních otázkách v globalizujícím se světě je nezbytné si ujasnit obsah základních pojmů. Nebudou to jednoznačné definice. Nenalzáme je ani v odborné literatuře u jednotlivých autorů. Jde o interdisciplinární, mnohotvárný problém, různě chápaný a pojmenovávaný v souvislostech s jinými zkušenostmi a problémy.

Pro pochopení složitostí věcí, vybral jsem si v první části práce dva z řady autorů, a to italského politologa Giovanniho Sartori a profesorku Zuzanu Lehmannovou. Oba ve svých posledních pracích zastávají podstatně odlišná hodnocení a stanoviska k řešení soudobých migračních problémů ve světě a především v Evropě. Budu se proto právě jimi zabývat podrobněji.

Profesorka Zuzana Lehmannová¹ konstatuje:

„... současný svět je z kulturního hlediska velmi složitým útvarům s množstvím kulturních systémů různé kvality, složitě propojených a spjatých.“ Dospívá ke stanovisku, že tato kulturní pluralita je dnes spíše zdrojem mezinárodních konfliktů a barrier a to přesto, že ji propojuje jednotná planetární civilizace, ale zároveň zásadně rozděluje odlišné duchovní kultury.

Na druhé straně Giovanni Sartori², vychází ze stanoviska, že za dobrou společnost lze považovat pouze společnost pluralitní. Její pluralismus je niterně propojený s praxí. Často je chápán špatně, a to když multikulturalismus je pojímán jako politika, která podporuje etnické a kulturní odlišnosti a měl by tak být jakýmsi pokračováním a prohlubováním pluralizmu. Představu komplementarity pluralizmu a multikulturalismu pokládá za chybnou. Jde o dva protikladné pojmy jež se navzájem vylučují. Autor pokračuje dál „... pluralitní společnost je zároveň společností otevřenou...“ a ptá se, nakolik se může otevřená společnost skutečně otevřít. Vnitřní multikulturální požadavky i masivní nápor vnějších migračních proudů především v Evropě podrobují v současné době pružnost tj. otevřenost společnosti zatěžkávací zkoušce. Musíme tedy otázku přeformulovat. Do jaké míry může pluralitní společnost přijímat přistěhovalce, kteří odmítají její principy, aniž by se sama nedezintegrovala

¹ Z. Lehmannová a kolektiv: „Kulturní pluralita v současném světě“ VŠE, FM vztahů, Praha, 2000, str. 8

² G. Sartori : „Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci“ nakl. Dokořán, Praha, 2005, str. 9

... a na to odpovídám ... jen obtížně a špatně, nebo dokonce ... vůbec ne“³ Autor polemizuje i s názory, že imigranti mohou být např. hospodářsky užiteční. Ptá se, jak dlouho? A dospívá k závěru, že podstata problému vůbec není ekonomická, nýbrž jde o problém v první řadě společenský, etický a politický. Citované uvádím jako příklad vyhraněně odmítavého postoje k multikulturalismu. Nemohu se zabývat podrobněji jeho argumentací, vycházející z úvah o fungování společnosti, její otevřenosti, či uzavřenosti, otázkami tolerance, stranickosti, rozmanitosti apod.

Z historického hlediska bychom mohli hledat východisko v koncepci tolerance. Její myšlenky se objevovaly již v 17. století v období náboženských válek. Tolerance byla chápána jako předpoklad i pluralismu, neboť netolerantní pluralismus by byl pluralismem falešným. Rozdíl mezi oběma pojmy spočívá v tom, že ... zatímco tolerance respektuje hodnoty jiných, pluralismus prosazuje vlastní hodnotu, neboť tvrdí, že rozmanitost a nesouhlasné názory patří k hodnotám, jež obohacují jedince i jeho politickou obec“ ... „dokud upíráme ostatním to, čeho se dožadujeme pro sebe, nelze bouření proti autoritám, ve jménu svobody svědomí, označovat jako pluralismus“.⁴

Autor se dále ohrazuje proti těm, kteří odvozují pluralismus od pojmů jako jsou plurální, mnohočetný apod. Tím je prý hodnotová představa o něm ochuzována a nenaplněvala by kvalitu jeho funkcí v oblasti politické a kulturní. Výjimku tvoří srovnávání hodnotových systémů kulturního pluralismu s obdobným významovým pojetím s jakým mluvíme o sekularizované kultuře.⁵ Oba pojmy jsou totiž komplementární. Sekularizovaná kultura nemůže být monistická a je-li pluralitní musí být sekularizovaná, poněvadž „zjevená víra“ nesnáší hlásání jiných „nezjevených“ vyznání, je k nim netolerantní a představuje spíše uniformitu, jednomyslnost, nehybnost, nesnáší rozmanitost, proměnlivost, mezikulturní mír i vzájemné uznávání.

„Pluralismus je tedy také plodem tolerance“. Pochopit uvedený princip vyžaduje porozumět toleranci, ale i pojmům jakými jsou konsenzus, nesouhlas, svolení, sdílení, migrace, rasismus, xenofobie a další, zejména i v politické a sociální oblasti. Z uvedeného pak vyplývají závěrečná stanoviska autora k problému multikulturalismu. Říká : „ dnešní multikulturalismus, vzhledem k míře agresivity, tendenci k separaci a netoleranci, pluralismus jako podmínku svobodné společnosti přímo popírá.“⁶ Nezbyvá než takové stanovisko respektovat a hledat cesty jak se s ním vyrovnat v teorii

³ tamtéž str. 10

⁴ tamtéž str. 16

⁵ tamtéž str. 22

⁶ tamtéž str. 23

i praxi dnešní pluralitní společnosti. Naproti tomu profesorka Z. Lehmannová ve své práci: „Vývoj a současnost evropské kultury.“⁷ vychází z hodnocení, že „Evropská kultura je součástí vyššího celku západní kultury, která je nejdominantnější ze všech základních světových kultur.“⁸

Uvědomujeme si, že evropská kultura dostala množství podnětů z kultur předcházejících moderní době, z kultur starověku i středověku, z oblastí Evropy, ale i z oblastí vzdálenějších. Je nesporné, že život lidí v krajinách vyspělých starověkých kultur se soustřeďoval na udržování života a dovedné využívání všeho, co daná země poskytovala. Stále větší roli hrály i množící se představy lidí i o věcech mimozemských, o bozích, umění, počátky vědeckého poznávání, společenské uspořádání atd. H.Arendtová uvádí že: „tato nová skutečnost s sebou nese jistou dimenzi svobody, která se rodí v zodpovědnosti, kterou lidé nesou za budoucí výsledek. Člověk tím překračuje pasivní koloběh obstarávání živobytí“.⁹

Mimořádným přínosem pro lidstvo pak byl vynález písma umožňující lepší uchování poznatků a vytváření jeho kolektivní paměti. Kmenová společenství a utvářející se národní i státní celky vždy přejímaly od druhých to, co bylo převzít užitečné, co přinášelo nové potřebné znalosti pro jejich lepší život, nové možnosti realizace vlastních potřeb, ochranu života a majetku. Je dobré i připomenout některé důležité skutečnosti, byť jen spíše výběrem, než systematickým, posloupným zkoumáním.

Dnes nejrozšířenější kniha člověčenstva, Bible (Tóra-Starý zákon) vypráví o násilném odchodu Izraelců, do té doby poddaných egyptským faraónům, pod vedením jednoho z nich, Mojžíše, vychovaného a vzdělaného ve vládnoucí egyptské rodině, do nové vlasti - Izraele. Židovské kmeny si přinesly sebou do nové vlasti jak vojenské znalosti, aby mohly dobýt území na kmenech, které je obývaly, tak znalosti hospodářské a správní a přizpůsobily je svým potřebám. Nemohli např. potřebovat náboženskou roztržičnost s množstvím egyptských bohů – polytheismus a nahradili je proto monotheizmem, vírou v jediného boha, „Jahve“, nejvyššího zákonodárce i soudce, aby je stmeloval, sjednocoval a nabízel jim vše, co víra v boha může člověku i společnosti dát. Převzali tak i snahu faraona Amenhotepa IV. (14.stol. před n.l.), který dočasně prosadil jediného boha – Athona, boha slunce a potlačil uctívání všech

⁷ Sborník : „Kulturní pluralita v současném světě“ VŠE, FM vztahů, Praha, 2000, str. 8

⁸ tamtéž str. 8

⁹ H. Arendtová : „The Human Condičion“, Chicago, UNI Press, 1958

kdo pochybuje a diví se, má vědomí nevědomosti“. Je to jinak formulované Sokratovo „vím, že nic nevím „ jako vědomí nezbytnosti cesty k vyšší a plnější racionalitě. Byly to ale procesy na tehdejší úrovni přirozené, přinášející v konečné fázi obohacení a rozvoj, statky hmotné i duchovní, pro celou tehdejší společnost.

Dnes je věc asi složitější. V mezinárodních vztazích, přes mnoho řečí o lidských právech, svobodě a demokracii, projevuje se denně v praxi těchto vztahů značná jednostrannost. Podporují se spíše realizace zejména hospodářských zájmů a vytváření velkých, ekonomicky svázaných celků a naproti tomu přetrvává jisté zaostávání tomuto hmotnému rozmachu odpovídajících duchovních hodnot, široké občanské vzdělanosti, etické i esteticky vyspělé společnosti, včetně právního vědomí.

Po skončení studené války a rozpadu politické bipolarity světa se stále častěji hledají pro prosazení ekonomických a s nimi spojených mocenských zájmů zástupná, pokud možno okamžitě realizovatelná řešení. Vědecký a technický pokrok, obecně prospěšný a využitelný ve všech oborech lidské činnosti, je současně, bohužel, zneužíván pro formování sil, připravených k násilným, globálním řešením problémů ve všech částech světa. I tak zvaná informační revoluce a její rychle se zdokonalující technická základna, působí jak pozitivně na rozvoj myšlení a postojů obyvatel, tak ale i zřůdně, jako neomezený chrlič informací a pseudoinformací, hlídající a ovlivňující život lidí celého světa a bezprecedentně schopný porušovat osobní svobody člověka, deformovat etické základy společnosti, např. šířením zmatených hesel jako „můžeš co chceš“, a to bez mravních zásad, zábran a respektování mravních, ale i právních norem. Posun řešení mocenských konfliktů pod vodu nebo do vesmíru, jak je dnes některými společnostmi uvažován, pak jen věci ještě víc komplikuje a zatemní a řešení společenských problémů se přesunuje do rukou stále užších globálních, zejména ekonomických elit.

I když jde o černý obraz možného směru společenské budoucnosti nemělo by to odrazovat od permanentního hledání a podpory, spolu s osobní angažovaností, těch směrů rozvoje lidstva, které působí souběžně, posilují a prosazují rozvíjení a využívání všeho pozitivního, co přinesla mnohostranná činnost člověka na zemi. Jde o výsledky růstu jeho vzdělanosti, vědeckých poznatků, technologií, kultury, o celou kvalitu života a životní úroveň člověka, péči o jeho zdraví a tím i prodlužování délky soběstačnosti života většiny lidí. Nezapomíná se při tom ani na potřeby výchovy k mravní odpovědnosti za vše podstatné co se ve světě i v naší zemi děje, na nezbytnost etického, právního vymezení hranic osobní svobody každého z nás, zejména

demokraticky přijatými pravidly a zákony. Stále hlouběji společnost chápe nutnost shromažďovat a vyhodnocovat po staletí přibývající zkušenosti a znalosti, přejímat, využívat a rozmnožovat nejlepší tradice a pečovat o jejich uchování a předání dalším generacím.

Věc je o to složitější, že vše probíhalo a probíhá ve vždy komplikovanějším světě, že v průběhu tisíciletého vývoje lidstva došlo mnohokrát k událostem, které změnily v něm dosud platná paradigmaty a jím odpovídající důvěru v jejich správnost a trvanlivost. V takto vzniklých krizích a revolucích došlo pak k přijetí nových pravidel utváření života jednotlivých národů i širších společností. Tento proces je trvalý a probíhá i dnes. Jde o proměny v komplikovaných zápasech protichůdných proudů, které jejich tvář formují, prosazují často mocensky a výsledky i důsledky nejsou snadno rozpoznatelné.

Jedním ze společenských jevů dneška jsou nové, silné pohyby přesídlování lidí na značné vzdálenosti. Stále intenzivněji na sebe narážejí ony rozdíly celkové životní úrovně těchto imigrantů-přistěhovalců, jejich odlišné pojetí života, vycházející z jiné životní filosofie, staletých tradic, náboženství, jiných hodnot, prostě z jinak zformované a zakořeněné civilizace než je ta, do které přicházejí. Prožíváme konglomerát problémů, narůstajících z této dnes již globální srážky jinak vzniklých a na jiné úrovni stabilizovaných civilizací. Bída je v tom, že v přijímajících státech, včetně států Evropské unie, diskuze o otázkách a problémech vznikajících z uvedeného procesu se více soustřeďují na jeho ekonomické stránky, vliv na trh, zaměstnanost, soukromé statky, nebo se omezují na tzv. expertizní stanoviska a stranou zůstávají otázky, které lze označit jako humanitní, jako chápání lidských práv a svobod počínaje, až po nalézání cest k překonání oněch civilizačních rozdílů a vytváření vyvážené multikulturní, nebo podle jiných, pluralitní společnosti.

Evropská unie a její členské státy se orientují, jak např. konstatuje socioložka Tereza Stöckelová¹⁰ ve svých pojednáních, zejména na vytváření znalostní společnosti. V ní se pak příkládá klíčový význam rozvíjení a oběhu znalostí a technologických inovací. Poznatky, které se tu berou v úvahu, se produkují především ve specializovaných výzkumných institucích. Málo se přihlíží k vědomostem a zkušenostem, rozptýleným ve společnosti, k občanským kompetencím, k poznatkům vázaným na místa, specifickým souvislostem a individuálním zkušenostem. A právě

¹⁰ T. Stöckelová, citováno volně: Právo 9.5.2006, str. 7

tyto prvky orientují společnost na trvale udržitelný rozvoj, zvyšují možnosti rozumného užití technologií, jejich přizpůsobení konkrétním potřebám, ale i zvládání nezamýšlených důsledků. Autorka se právem domnívá, že znalostní společnost potřebuje demokratičtější, nikoli jen expertní pojetí vědění, tedy posílení role občanské společnosti v tomto procesu.

Multikulturalismus by proto neměl být směřováním k vytvoření jedné kultury v nejširším slova smyslu, narýsovaným rozhodnutím skupiny výzkumníků, nýbrž obohacováním všech stránek života lidí o hmotné a užitečné prvky jiných kultur, včetně tradic. Jako důležitý prvek procesu globalizace světa by neměl nadřazovat postupy možné zejména a jen v národohospodářské oblasti. K životu člověka je třeba mít nejen chleba, ale i dostatek „ducha“, duchovních hodnot. Staří Řekové usilovali o to, aby člověk a to, co jej obklopuje, bylo krásné a povznášející: „kalos kai agathos“, etické i estetické“. Z doteku různých kultur, z jejich setkávání i střetávání dochází k jejich cizelování. V současné době je obzvláště důležité dbát, aby nešlo o mocenské či jiné střety, nýbrž o trpělivé poznávání, respektování jednoho druhým a nalézání cest a cestiček přibližování se od jednotlivých imigrantů k jejich větším skupinám a celkům. V této oblasti se setkávají staleté tradice, vyrostlé a zakotvené ve velmi odlišných poměrech a prostředích. Při těchto pohybech tisíců lidí, rozmanitých kultur na sebe narážejí lidé odlišných civilizací kulturní a sociální úrovně, tradic a postojů. A to není tak jednoduché, jako rozhodování a řízení přestěhování fabrik za levnější pracovní silou. Je tu přirozeně nebezpečí extrémních přístupů řešení. Jde o otázky vnímání jeden druhého, percepce, zda podporovat např. asimilaci příchozích, jak překonávat vzájemné předsudky, styl komunikace, jakou míru preferencí jim dát, nebo naopak, jak potlačovat jejich požadavky na respektování jejich životního stylu. Naznačené je procesem velkého myšlenkového třibení, ve kterém nelze dogmaticky vylučovat nebo nekriticky přejímat. Nejde totiž jen o uspořádání vztahů mezi obyvateli toho kterého státu a přistěhovalci. Předmětem kritického hodnocení a zvažování jsou i klíčové kategorie, jako jsou národ, národní stát, těsnost sepětí národa se státem, a zda vůbec lze v podmínkách globalizace světa, při odstraňování zejména hospodářských, obchodních, celních a jiných hranic od národního státu něco očekávat, především vytváření životních jistot a bezpečí obyvatel.

Polský filosof Zygmunt Bauman dospívá ve své práci *Tekutá modernita* k závěru: „... staletím trvajícím poměr národa a státu se blíží ke svému konci. Nejde ani tak o rozchod, jako spíše o nové uspořádání „společenského soužití“ ... „hledání

spásy ve službách státu zajišťujících jistoty a bezpečí, slibuje jen málo naděje“.¹¹ Domnívám se, že svobodnou politiku státu soustavně nahlořádávají nové globální síly, vyzbrojené úžasnými zbraněmi exterritoriality, mobility, rychlosti pohybu a schopností uniknout. Retribuce za znásilňování nové globální odpovědnosti je rychlá a nelítostná. Odmítnutí hrát hru podle nových globálních pravidel se dnes zdá tím nejnelítostněji trestaným zločinem. „Ideálním světem“ pro nadnárodní tzn. globální společnosti s jejich roztržštěnými a pohyblivými zájmy by byl svět bez státu. To, co tu dnes máme je ve svém důsledku duální systém. Oficiálním systémem jsou národní ekonomiky státu a tím skutečným vládnoucím je systém nadnárodních korporací a institucí. Jestliže se odejme státu moc a jeho donucovací síla, ihned bude zřejmá jeho relativní bezvýznamnost. V této „tekuté modernitě“ denně vystávají problémy vyžadující okamžitá řešení. Jaká, když je vše v pohybu, ptá se autor.¹²

Na naznačené problémy nelze bohužel ani aplikovat poučení z posledních velkých přesunů lidí od konce 16.stol. a zejména ve století 18. a 19. z Evropy do Ameriky. Když v letech 1750 až 1900 se počet obyvatel západní Evropy ztrojnásobil ze 150 milionů na 450 milionů obyvatel, nastalo široké evropské stěhování do Ameriky. Nejprve se již v 16. století stěhovali Španělé a Portugalci do Střední a Jižní Ameriky. Šlo jim tehdy spíše o hledání zlata a kolonizaci těchto zemí. Zničili při tom vyspělé indiánské kultury, protože je nezajímaly.

Později se stěhovali Irové, Skotové, Angličani, Francouzi a další, kteří osídlili Severní Ameriku. I oni likvidovali přitom svébytnou civilizaci Indiánů, jejich kulturu a životní podmínky tím, že jim zabrali půdu. Později, s průmyslovou revolucí i na jejich území vytvořili svůj stát, domorodému obyvatelstvu dlouho nepřátelský. Původní obyvatelstvo si v různých formách podmanili, další pracovní síly si opatřovali dovozem afrických otroků a necítili, až donedávna, potřebu přiznat jim alespoň stejná práva, jaká měli sami. Dnes je tomu jinak. Spojené státy americké se vyvíjely a přetvářely v demokratickou společnost, vyžívající v jeden celek nejenom ekonomicky, ale i politicky, vzdělanostně, právně, prostě celou soudobou civilizací. Utvářela se tak americká společnost bez ohledu na národní či národnostní původ jejich příslušníků. Afričané a asiáté emigrují do Evropy i Ameriky ne pro jejich kulturu, nýbrž pro možnost lepšího života, lepších osobních perspektiv, jak tomu bylo v historii vždy

¹¹ Z. Bauman, „Tekutá modernita“, MF Praha 2002, str. 292

¹² tamtéž str. 293 a dále

a všude. Je proto zapotřebí, trpělivě hledat cesty, jako je musela hledat formující se americká společnost.

Procesy globalizace, tak jak probíhají v současné době, jsou zřejmě pouze první fází rozvoje složitého a dlouhodobého procesu, který opět znamená zásadní historický zlom ve vývoji celé lidské reality. Je to fáze, která je celoplanetární, ale zároveň sociokulturní, i když značně nestabilní a je provázena řadou velmi závažných globálních problémů a hledáním jejich řešení. Zdrojem těchto krizových jevů je především globální nerovnováha základních strukturálních částí společnosti a rozdílná povaha integračních procesů v jejich částech. Jsou zde velké rozdíly mezi dosaženou úrovní systémové integrace sociálního života a nesouměřitelná dynamika globalizujících procesů.

Globalizace je historickým procesem, který je konkrétním projevem obecné tendence evolučního procesu, tendence k vytváření složitějších, integrovanějších a komplexnějších struktur. V lidských dějinách se tyto tendence na dané úrovni vždy projevovaly. Jejich podstatou je způsob existence našeho biologického druhu. Podle evoluční teorie je základem existence jakéhokoliv biologického druhu způsob, jakým reaguje na změny v okolním prostředí a jaké mechanismy používá, musí-li se s nimi vyrovnávat. Příkladem takových změn mohou být dnes změny klimatu. Jinými slovy, jaká je, nebo není, přizpůsobivost lidí k měnícím se životním podmínkám, jejich adaptační strategie, způsob reakce na změny, aby mohli přežít. Lidská realita, jak již bylo řečeno, je realitou sociokulturní. Každé lidské společenství, ať je vymezeno v jakékoliv formě, jako lidský rod, národ, nadnárodní společenství, sociální skupina nebo lidstvo jako celek, disponuje určitým souborem věcí, které potřebuje k zajištění své existence, ke svému fungování a rozvoji. Každý typ lidského společenství má svoji kulturu a představuje konkrétní sociokulturní útvar. Podobně jako neexistuje lidská společnost bez kultury, jako mechanismu a nástroje prostřednictvím kterého zajišťuje svou existenci a rozvoj, tak ani kultura neexistuje sama o sobě. Je vždy kulturou určitého společenství a vymezuje se pouze ve vztahu k tomuto společenství.

Podobně je tomu s pojmem civilizace. Zahrnujeme sem hmotné a duchovní projevy lidské společnosti, v historické posloupnosti, jako jsou kultura, technika, vzdělávání apod. Rozdělíme-li lidské výtvořiny podle toho, jak konkrétně zajišťují a podílejí se na adaptační strategii lidí, dostaneme tři základní části lidské kulturní reality: civilizační, regulativní a duchovní.

Každé lidské společenství, aby přežilo a mohlo se rozvíjet potřebuje především nástroje pro zajištění svých základních existenčních potřeb. Na počátku lidských dějin

to byly první nástroje jako pazourky, kamenné sekery, oštěpy. Dnes se tato oblast rozvinula do podoby složité subkultury kultury zahrnující vědeckovýrobní technický komplex, energetiku, komunikace označovanou jako civilizaci. Do skupiny civilizačních výtvorů patří tedy prvky, které pomáhají zajišťovat základní existenční potřeby a tedy biologické přežití druhů.

Druhou oblastí, kterou každé lidské společenství potřebuje k přežití, jsou výtvoři sloužící k zajištění fungování společenského života a jeho organizace. Jde o tzv. regulativní kulturní prvky a struktury. Patří sem řada různých nástrojů k organizaci sociálních vztahů ve společnosti, vztahů mezi společenstvími a jednotlivci, mezi společenstvími navzájem a jejich životním prostředím, zejména ale pravidla upravující lidskou činnost apod.. Tedy všechno to, co má regulovat sociální život a lidskou aktivitu, aby mohla optimálně fungovat. Na počátku dějin to byla i různá tabu, zvykové právo, předpisy náboženské. Dnes jde o složitý systém norem a institucí, kterými je společenský život řízen a regulován, což lze nazvat regulativní subkulturou kultury.

Třetí oblastí pak je subkultura duchovní, kterou potřebuje lidská společnost pro své přežití. Jde o výtvoři intelektuálně orientační, zajišťující základní světonázorovou orientaci společnosti i jedinců. Jsou to náboženská učení, mytologie, umění, filosofická učení, vědecké teorie atd. Prostřednictvím duchovní kultury jako třetí základní subkultury si lidská společenství vytvářejí složitý obraz reality, interpretující a kategorizují skutečnost. Jsou základním předpokladem efektivního lidského jednání, lidského rozvíjení a přežití.

Vnitřní rovnováha kulturního systému je předpokladem rovnováhy celého sociokulturního systému. Posuzování kvality systémových vazeb jednotlivých částí kultury pak umožňuje hodnotit míru integrace celého sociokulturního systému a jeho kvalitu, případně krizové jevy systému a jejich příčiny.

Poznamenal jsem již, že v prvním období lidské historie šlo lidem zejména o co nejefektivnější získávání potravy, ochranu před změnami počasí, ale i před nebezpečími z okolní přírody a potřebu upevňovat vztahy v komunitách. V podstatě však kvalitativně nezměnily bezprostřední vztah člověka a přírody. Člověk byl stále přírodní bytostí, která si brala to, co příroda poskytovala. Období kdy, lidé byli lovci a sběrači trvalo, několik desítek tisíc let. Kulturu reprezentovaly základní kmenové nástroje, jednoduché obřady, první pokusy o umělecká vyjádření v malbách, soškách, v keramice, přechod k symbolickému myšlení a výrazu. Struktury kulturních prvků byly

jednoduché a sloužily k zajištění existenčních potřeb. Kulturní inovace probíhaly pomalu. Jejich přenos mezi komunitami byl obtížný.

Situace se kvalitativně změnila v procesu neolitické revoluce, která byla především revolucí technologickou. Přinesla rozvoj zemědělství, počátky řemesel, obchodu až po rozvoj lidských sídel do podoby měst. S tím souvisela rostoucí složitost sociálních struktur jejich organizace, rozvoj dělby práce, specializace v rozvoji obchodu a řemesel. Nedocenitelným pokrokem byl pak vznik početných soustav a písma, počátky rozvoj vědy, ale i náboženských představ apod. To vše mělo za následek vytvoření složitějších kulturních struktur velkých lidských společenství. Kultura člověkem cílevědomě vytvořená, stala se vrstvou reality, která vstoupila mezi člověka a přírodu jako systém, který tento vztah zprostředkovává. Důsledkem neolitické revoluce byl vznik a rozvoj velkých kultur jakými byla kultura somerská, egyptská, izraelská, čínská, kultura povodí Indů apod. Tyto celky lze označit pojmem lokální či regionální kultury, protože existovaly v určitém omezeném geografickém prostoru. Tyto kultury byly uzavřené, ve své specifické dané tradičním hodnotovým systémem, procházely cykly svého vnitřního vývoje a střídaly se ve funkci civilizačního ohniska a kulturního hegemonu oblastí.

V období lokálních kultur byla kulturně adaptační strategie nejenom úspěšná, ale zvyšovala vlastní dynamiku. Přinesla nejen ovládnutí a využití životních podmínek člověkem, přinesla i ovládnutí planety naším biologickým druhem i prudký rozvoj kultury.

V první fázi evropského novověku dospěl vývoj lidské kultury do kritického bodu a především rozvoj civilizačních struktur získal silnou dynamiku. Rozpadal se světský i duchovní řád středověku a ideje, na nichž byl založen. Docházelo k významným zeměpisným objevům, rozmachu obchodu, peněžnictví, řemesel a později manufaktur. To vše bylo podpořeno vědeckým pokrokem i mnoha skvělými uměleckými díly. Byly položeny základy nové politické vědy novověku. Především Nicolo Machiavelli (1469-1527) ve svých dílech „Il Principe“ (Vladař) a „Distorsi“ (Rozpravy) rozvíjel politickou vědu, jako učení o moci. Nešlo mu již o antropologicko-etické problémy, jak naplnit podstatu člověka prostřednictvím politického řádu, nýbrž o techniky získání, udržení a uhájení politické moci v novověkém státě.¹³ Jako první tak formuloval roli praktické politiky moderního státu, vycházející z idejí státního

¹³ Dirck Berg – Schlosser , Theo Stammen: „Úvod do politické vědy“, ISE, Praha 2000, str. 20 a dále

zájmu. U dalších autorů se pak objevují nové akcenty na rozvíjení moderního, racionálního přirozeného práva, na moderní stát a jeho suverénní moc k nastolení a uchování řádu všemi mocenskými prostředky. (Thomas Hobbes, 1588 – 1679, Francis Bacon, 1561-1621) Politická věda postupně rozpracovala moderní sociálně vědecké výzkumné metody a strategie, od statistických průzkumů, počínaje soupisy majetků či jiná užití materialistických metod. Pro pojednávané téma se chci zmínit o jedné z novějších teorií, která se zdá být i dnes aktuální. V roce 1932 německý státoprávní vědec Carl Schmidt (1888-1985) v díle „ Der Begriff des Politischen“, Mnichov, 1932 (Pojem politična) uvádí obecnou větu : že všechny pravé politické teorie předpokládají, že člověk je „zlý“, to znamená, že se na něj nedívá jako na neproblematickou, nýbrž jako na „nebezpečnou“ a „dynamickou bytost“.¹⁴ Podobně už i dříve Thomas Hobbes, mluví o přirozeném, nepřátelském protikladu mezi lidmi. Že „Člověk člověku vlkem“. Jde o velmi pesimistickou antropologickou premisu, na kterou ale nelze zapomínat i při analýzách a zároveň chování lidí vůči cizincům a imigrantům.

V dnešní etapě, kdy lidstvo nastoupilo přechod od fáze lokálních civilizací k civilizacím globálním, začaly se projevovat krizové jevy existenčně ohrožující lidstvo i jeho kulturu jako celek. Mluví se o tom, že lidská adaptační strategie narazila na mez, kterou je planetární biosféra. Stále složitější a vše zasahující a globalizovaná technosféra, jak ukazují současné vědecké diskuze, začaly narušovat ekologickou rovnováhu planety a tím i ohrožovat základní existenční podmínky života lidí. Lidstvo, jak se mnozí domnívají, patrně nedokáže změnit způsob své adaptace, protože je zakódován v jeho genetické struktuře. Může však tento proces cílevědomě usměrňovat tak, aby byl v souladu s potřebami jeho optimálního rozvoje se stavem rovnováhy biosféry i planety jako celku. Je to např. koncepce „trvale udržitelného rozvoje“ tak, jak byla formulována Světovou komisí pro životní prostředí a rozvoj v Tokijské deklaraci a konkretizována vytyčením celosvětově platného pracovního plánu pro aplikace trvale udržitelného rozvoje v praxi, na konferenci o životním prostředí a rozvoji v Rio de Janiero v roce 1992.

Odlíšné představy o podmínkách života soudobé společnosti má již zmiňovaný J. Sartorri. Abychom mu lépe porozuměli, musíme sledovat jeho vývody o roli pluralizmu na třech úrovních. Pluralizmus jakožto hodnotovou představu, pluralizmus

¹⁴ tamtéž str. 37

sociální a pluralismus politický. O pluralitní kultuře lze na úrovni hodnotových systémů hovořit s obdobným výrazovým rozpětím, jak již bylo řečeno, s nímž se vyjadřujeme o sekularizované kultuře a nezbytnosti tolerance. Sartorii odmítá i snahy některých multikulturalistů, že v jejich případě může jít o neopluralismus, vycházející z jiných premis. Odvolávají se na stanoviska R. Sheldona a C. Wohlina¹⁵, že všechny společnosti jsou v různé míře diferencované a směšují pluralismus se sociální diferenciací a pojmem strukturální komplexnost.

Na politické úrovni chápe pluralismus jako diverzifikaci moci, otevřenou polyarchii, založenou na pluralitě skupin, jež jsou zároveň nezávislé a neexkluzivní. Proto ústředním prvkem pluralitního názoru koncepce života a hodnot nemá být ani konsenzus ani konflikt. Lze jím označit dialektiku nesouhlasu. Rozumí se jí diskuse, která na jedné straně vychází ze shody názorů a společných postojů a na druhé straně přijímá i konflikt, rozpor, neshodu názorů, aniž by vyústil do krajních pozic. Při tom je zřejmé, že funkce a význam koncenzů a konfliktů se na různých úrovních analýzy liší. Na úrovni základních principů je konsenzus nezbytně nutný. Velmi významný je souhlasný postoj, týkající se pravidel řešení konfliktů. V demokraciích to bývá většinové pravidlo. To je možné proto, že hluboká shoda na základních principech klade našemu utkání meze a konflikt naše diskuze a postoje kultivuje. Dovoluje dosáhnout pokojného soužití. Roztříštěná společnost není ještě sama o sobě pluralitní. Tou je společnost rozmanitých sdružení, organizovaných na základech dobrovolnosti, tedy nepovinná, otevřená možnosti vstupu do několika sdružení zároveň. Společnost složená z mnoha skupin je tedy pluralitní, pokud dotyčné skupiny nejsou skupinami tradičními a pokud se rozvíjejí přirozeně a nejsou člověku nějak vnucovány. Příkladem toho, co pluralismus není může být tzv. africký pluralismus a není jím ani kastovní systém v Indii. Z pluralismu se vylučují všechny společnosti, jejichž vnitřní členění je založeno na klanu, kastě, náboženském vyznání apod.

Věnoval jsem se těmto problémům poněkud šířeji, i když šlo stále jen o obrysy zejména některých dějinných procesů. V další části práce se chci více soustředit na otázky, které se dotýkají naší dnešní společnosti, a to s důrazem na problémy školní výchovy a vzdělávání včetně projevů některých extremistických názorů, kterým nelze ustupovat, naopak vyžadují naši pravidelnou a trvalou pozornost.

¹⁵ R. Sheldon, C. Wohlin : „Demokracie, difference, reference and re-kognition in political Theori“ 1983, str. 3

2. Některé přístupy ke směřování migrační politiky

Významným jevem dneška je jednak spíše teoretická diskuze o pojmenování a obsah problémů, vyrůstajících z migrace značného počtu lidí různých kultur do společenství lidí jiných kultur a tedy podstatně odlišného hospodářského, sociálního, politického a kulturního prostředí a jednak hledání praktických řešení otázek až konfliktů, vyplývajících z dotyků i střetů těchto kultur v daných zemích. Jürgen Habermas¹⁶ označovaný za klíčovou osobnost současné sociální a politické teorie, v úvahách o vztahu mezi ústavní demokracií a politikou, která uznává rozmanité kulturní identity, dospívá k závěru, že před zákonem si musíme být nejen rovni, ale musíme být také schopni vzájemně si porozumět, poněvadž : „systém práv není slepý pouze vůči nerovným sociálním životním podmínkám, ale i vůči kulturním rozdílům“. Právě a především v demokratické diskuzi si občané mají ujasnit : „Jaké tradice chtějí rozvíjet nebo jakých se chtějí vzdát, jak chtějí zacházet se svým historickým údělem, se sebou navzájem, s přírodou atd.“ Demokracie si může v takových diskuzích a z konfliktů vyvolaných takovými diskuzemi úspěšně vyrovnávat své postoje a přijímat jejich demokratické závěry. Zároveň se obyvatelé učí vzájemnému respektu k právům a kulturám druhých lidí. Habermas při tom vychází z rozdílů mezi široce pojatou kulturou, kterou ale nemusejí všichni občané uznávat, a společnou politickou kulturou, vyznačující se striktním respektem k právům. Ústavní demokracie členům menšinových kultur přiznává „rovnoprávnou koexistenci“ s většinovými kulturami, respektuje široké spektrum kulturních identit, ale nezaručuje přežití žádné z nich“ Podobný názor nacházíme i u dalších autorů, např. u Kwame Anthony Appiaha¹⁷ profesora afroamerických studií a filozofie na Harvardské univerzitě, který souhlasí s tím, že nelze dát politické garance na kulturní přežití a pokračující existenci nějaké kultury v množství budoucích generací. Jak tomu bude je individuální záležitostí a z této autonomie vyplývá i složitost generačního vztahu ke kolektivní identitě. Appiah charakterizuje věc tak, že kolektivní identity, tzn. identifikace lidí jako členů konkrétního rodu, rasy, etnicity, národnosti či pohlaví, vyjadřují představy o chování a prožívání osoby definované takovouto identitou. Životní scénáře černochů, židů, katolíků, žen či homosexuálů a dalších rozmanitých kolektivních identit jsou často negativní a spíše brání šanci na společensky důstojný

¹⁶ Jürgen Habermas : „Die Einbeziehung des Anderseren“, Studie Suhrkamp, Frankfurt, 1996

¹⁷ citováno dle Ch. Taylor : „Zkoumání politiky uznání – Multikulturalismus“, nakl. EPOCH AV ČR, 2004

život a rovnoprávné postavení mezi ostatními lidmi. A souhlasí s Habermasem, že : „Politický projekt ochrany kultur, který by je považoval za ohrožené druhy, připravuje kultury o jejich vitalitu a jednotlivce o jejich svobodu revidovat, či dokonce odmítnout zděděné kulturní identity.“¹⁸ To podle obou citovaných autorů znamená, že ústavní demokracie by měly zakotvovat takovou politiku, která by nebyla založena na třídě, rase, etnicitě, či rodu, ale na demokratickém občanství rovných individuálních svobod, příležitostí, a odpovědnosti. Ve Spojených státech existují např. rozdílné názory na to, zda afroamerickým studentům lépe slouží veřejné školy, jejichž učební osnovy jsou zaměřeny speciálně na afroamerickou kulturu, nebo veřejné školy s identickým obsahem výuky pro všechny žáky. Ukazuje se, podle těchto zkušeností, že uznání pramenící z požadavků na respektování lidské důstojnosti, ústí dvěma směry : Jednak k ochraně základních práv osobnosti, jako lidských bytostí, jednak k uznání zvláštních potřeb členů určité kulturní skupiny. Výsledek nemůže být jednoznačný a nenabízejí se žádná jednoduchá řešení dané otázky, poněvadž, taková ani neexistují. Menšinové kultury chápeme většinou, jako sobě rovné, ale v politických řešeních těchto problémů se vychází a jsou brány, jako spíše nerovné. Prof. Habermas proto dospívá k závěru, že : „ ...úplné veřejné uznání lidí, jakožto sobě rovných občanů, vyžaduje dvě formy úcty, úctu k jedinečné identitě každého individua, bez ohledu na pohlaví, rasu nebo etnickou příslušnost a úctu k oněm formám jednání, praktikám, podobám obrazu světa jichž si tito lidé obzvláště cení a s nimiž jsou úzce spjati...“¹⁹

Naproti těmto postojům nelze nevidět možnosti jejich zneužívání, jestliže se ztotožňuje úcta k jednotlivé lidské osobnosti s úctou k celým menšinovým kulturním skupinám. Spíše se zdá, že k obohacování intelektuální a duchovní úrovně občana dochází v demokratické společnosti prostřednictvím střetávání odlišných kulturních a intelektuálních hledisek, tedy i tady v hledání pravdy cestou kvalifikovaných diskuzí a osvěty a tak postupně k formulaci univerzalistické perspektivy. K ní směřuje demokratická obrana rozmanitosti v poznávání, hodnot různých kultur nikoli však k partikularistické perspektivě.

Opět je možné poučit se v USA. Tamní veřejné instituce podporují menšinové kulturní hodnoty za tří podmínek, plná ochrana základních práv občanů, včetně svobody projevu, myšlení, náboženské svobody a dalších občanských svobod, nikoho nelze nutit, aby přijímal kulturní hodnoty, které prezentují veřejné instituce a veřejné instituce

¹⁸ tamtéž str. 159 a dále

¹⁹ tamtéž str. 166

a jejich představitelé, rozhodující v oblasti kultury, musejí být podřízeni demokratické kontrole. Ústava USA stanoví oddělení států a církví a současně ponechává jednotlivým státům široký prostor pro určování kulturního obsahu školního vzdělávání, podněcuje místní společenství ke spoluutváření kulturního obrazu škol, pokud tím neporušují žádné základní právo, jako je svoboda svědomí nebo oddělení církve a státu. To vůbec ale neznamená, že by veřejné instituce se za všech okolností musely v kulturní politice chovat nerepresivně, nediskriminačně, liberálně či neutrálně. Vždy jim jde v první řadě o ochranu univerzálních práv nikoli o přežití subkultur.

V celé projednávané oblasti nejde o to zaujmout rigidní stanovisko, zda pluralismus takový či onaký a právě tak multikulturalismus tak, či onak. Jde o to, o těchto problémech v současných nejednoduchých diskusích kvalifikovaně pokračovat. Udržovat přitom vzájemný respekt k mínění druhých, schopnost formulovat rozdíly ve stanoviscích, ochotu změnit vlastní představy a závěry a uznat dobře zdůvodněnou kritiku.

Je tomu tak i při zvažování a studiu souvislostí a významů řady dalších pojmů vymezujících a osvětlujících pojetí politiky univerzalizmu. Jde o dlouhý vývoj představ, jako byly a jsou úvahy o cti člověka a jeho důstojnosti jako toho, co náleží stejnou měrou všem občanům. Směřování jak vyrovnat jejich práva a nároky i odstranit stav, kdy lidé jsou dělení na občany první a druhé kategorie.

Patří sem i další pojem, a to požadavek uznání. Lidé se identifikují s rozličnými zájmy, organizují se do skupin, a spolků, politických stran a usilují o společenské uznání nejen jako organizace, ale zejména o uznání jejich zájmů a cílů, které představují a žádají si náležitý respekt. Demokracie dospěla k politice rovnoprávného uznání. Přijala ale určité podmínky, má-li k takovému uznání dojít. Dochází tu k propojení univerzálního uznání a morálky, s důrazem na odlišení ve většině společnosti na to, co je správné a co špatné. Uznání tedy vyžaduje mít vlastní morální váhu a dodržovat to, co je na lidských bytostech hodné úcty, jejich schopnost rozumě jednat v souladu s přijatými demokratickými pravidly, která vytyčují hranici vstřícnosti, liberalizmu, za kterou již nelze jít. To platí i v otázkách multikulturalismu. Dojde-li ve společnosti k vnucování kultury jedněch druhým, k postojům jakési nadřazenosti, které taková vnucování umožňuje a je dokladem určitého opovrhování jedněch druhými, za takového stavu lze jen velmi obtížně nalézat kompromisní, nová a jedinečnosti situace, v té které společnosti, odpovídající řešení.

Má-li se shrnout a porovnat obsah dvou pojmů : demokratický pluralismus a multikulturalismus dospívám k názoru, že je skutečně nelze ztotožňovat. Demokratický pluralismus je forma bytí společnosti v plnosti jejich funkcí a jejich řešení orientované na budoucnost a systematickou práci k ní. Multikulturalismem je nazývána cesta pro parciální řešení vztahů a soužití více či méně rozličných kultur, jejich právních úprav a hledání způsobů k jejich mírovému soužití, zejména cestami vzájemného poznávání a výchovou. Zatím co pluralitní demokracie již prokázala svými úspěchy v celé moderní historii materiálního pokroku a vědy pozitivní výsledky, před snahami a cestami multikulturalistů teprve leží problémy řešení a jejich složitost narůstá a bez společností zakotvené v politickém systému pluralitní demokracie by tyto cesty nebyly řešitelné.

Nutnost dodržovat zásady demokratičnosti, legalizmu, to znamená stanovená pravidla, dohody, procedury, pevnou organizaci a jiné formální struktury, zároveň ukazuje, jak velký význam má, ve společnosti doteků až soužití mnoha kultur, většinových a menšinových, právě výchova a vzdělávání, celý mnohotvárný proces učení se rozumět životnímu stylu společenských skupin, přicházejících z různých míst, různých tradic, návyků a způsobů dosavadního života. U většinových kultur jde o to, aby v ní nepřevládly představy mesianismu, nadřazenosti, touhy předělat svět k obrazu svému, vnucování svých kulturních hodnot a způsobu života.

2.1. Česká republika a migrace v historickém průběhu

Česká republika, právě tak jako v mnoha směrech její předchůdkyně Republika Československá, má jako středoevropský stát za posledních sto let mnoho praktických poznatků a zkušeností se soužitím většinového národa Čechů s řadou větších či menších národů a národností a s migrací lidí v podstatě z celého světa. Jde o desetiletí ve kterých se rozhodovalo o bytí či nebytí českého národa. Stačí připomenout vznik republiky v roce 1918, okupaci hitlerovským, nacistickým Německem v roce 1938 nebo uchwácení státu bolševickým Ruskem, byť s významnou domácí podporou, po druhé světové válce a začlenění země do jeho Východního bloku. Ukončením bolševické a domácí komunistické nadvlády v roce 1989 a posléze vznikem České republiky nastala nová etapa učení se demokratickému pluralizmu a soužití několika národních kultur obyvatel, žijících trvale nebo dočasně na území Česka.

Postupné, stále užší propojení celého světa jako důsledku vědecko technické, ekonomické a informační revoluce, vyvolalo a umožňuje mimo jiné stále masovější

přesuny lidí mezi jednotlivými státy. Významným činitelem současnosti se tak stal společenský jev, označovaný jako migrace. Jde o snahu lidí vyřešit si přechodem do jiného státu své osobní problémy, a to sociální nebo politické. Děje se tak buď dobrovolně nebo vynuceně, i když v řadě případů, zvláště u migrací za prací, sjednocení rodin, studia a podobně, je obtížné oba důvody rozlišit. Je proto třeba mít na zřeteli jak jevy, které migraci vyvolávají, ale i faktory, které ji umožňují či jí napomáhají. Jedno lze ale konstatovat: svět je v dnešní době konfrontován s pozitivními i negativními důsledky mezinárodní migrace. Ta patří k jednomu z mimořádně závažných problémů, představujícím – jak se říká – jednu z globálních výzev lidstva. Nejde o to migraci odsuzovat a vidět jen její negativní stránky. Přináší i mnoho pozitivního a je zapotřebí její záporné stránky minimalizovat, nelegální migraci kontrolovat a stále intenzivněji a dovedněji využívat její ekonomický ale i společenský potenciál, aby se stala součástí společenského rozvoje i naší země.

Vláda ČR řeší základní otázky migrace svým usnesením, č.55 ze dne 13.1.2003: „Zásady politiky vlády ČR v oblasti migrace cizinců“. Jde o základní dokument a východisko pro budování moderní a cílené koncepce migrační politiky ČR. Zakládá koordinovaný přístup všech státních orgánů, orgánů územní a zájmové samosprávy a dalších činitelů k migraci a její realizaci a umožňuje i zapojení nevládních a dalších organizací občanské společnosti do této činnosti. Postoje české vlády a vývoj v oblasti migrační politiky ČR naznačují následující tabulky:²⁰

Tab. č. 1 Řízení o odnětí azylu v období 7/1990-12/2006 - aktuálně platné azily k 31. 12. 2006

Státní příslušnost	Azyl udělen	Azyl odejmut	Pozbyl azylu	Azyl zanikl - udělení st.obč. ČR	Azyl zanikl - úmrtí nebo prohl. za mrtvého	Azyl zanikl - vzdání se azylu	Aktuálně platný azyl
Afghánistán	280	7	3	27	1	5	237
Albánie	46	-	14	17	-	2	13
Alžírsko	1	-	-	-	-	-	1
Angola	32	1	1	8	-	1	21
Arménie	196	-	-	111	4	-	81
Ázerbajdžán	36	-	-	12	-	-	24
Bělorusko	265	2	-	32	1	3	227
bez státní příslušnosti	56	-	-	20	-	-	36
Bosna a Hercegovina	48	-	-	32	-	5	11
Bulharsko	73	20	3	16	1	8	25
Burundi	1	-	-	-	-	-	1
Čad	1	-	-	-	-	-	1
Čína	8	-	-	-	-	-	8
Džibutsko	2	-	-	-	-	-	2
Etiopie	14	-	1	3	-	-	10

²⁰ zdroj Ministerstvo vnitra ČR, Odbor azylové a migrační politiky

Gambie	2	-	-	-	-	-	-	2
Ghana	23	-	-	5	-	-	-	18
Gruzie	45	2	-	20	1	1	-	21
Guinea	6	-	-	-	-	-	-	6
Chorvatsko	4	-	-	1	-	-	-	3
Indie	2	-	-	-	-	-	-	2
Irák	111	-	1	20	-	2	-	88
Írán	46	-	2	11	-	2	-	31
Jihoafriická republika	4	-	-	1	-	-	-	3
Jordánsko	2	-	-	1	-	-	-	1
Jugoslávie (bývalá)	93	2	-	31	1	4	-	55
Kambodža	5	-	-	2	-	1	-	2
Kazachstán	76	-	-	3	-	-	-	73
Kongo	2	-	-	-	-	-	-	2
Konžská dem. rep.	26	-	-	9	-	-	-	17
Kuba	44	-	10	6	-	1	-	27
Kypr	1	-	-	-	1	-	-	-
Kyrgyzstán	17	-	-	-	-	-	-	17
Libérie	4	-	-	-	-	-	-	4
Libye	1	-	-	-	-	-	-	1
Makedonie	5	-	-	3	-	-	-	2
Maroko	1	-	-	-	-	-	-	1
Moldavsko	12	-	-	3	1	-	-	8
Mongolsko	2	-	-	-	-	-	-	2
Myanmar	7	-	-	-	-	-	-	7
Nezjištěna	9	-	-	-	-	-	-	9
Nigérie	28	-	-	9	-	-	-	19
Nikaragua	1	-	-	1	-	-	-	-
Pákistán	12	-	-	-	-	-	-	12
Palestina	1	-	-	-	-	-	-	1
Rumunsko	474	160	48	117	3	22	-	124
Rusko	336	2	5	29	2	8	-	290
Rwanda	1	-	-	-	-	-	-	1
Senegal	2	-	-	-	-	-	-	2
Sierra Leone	2	-	-	-	-	-	-	2
Somálsko	15	-	-	7	-	-	-	8
Sovětský svaz (bývalý)	175	9	22	36	1	7	-	100
Srbsko	2	-	-	-	-	-	-	2
Srbsko a Černá hora	2	-	-	-	-	-	-	2
Srí Lanka	13	-	-	-	-	-	-	13
Súdán	16	-	-	6	-	-	-	10
Sýrie	20	1	-	5	-	-	-	14
Tádžikistán	5	-	-	-	-	4	-	1
Togo	2	-	-	1	-	-	-	1
Tunisko	1	-	-	-	-	-	-	1
Turecko	22	-	2	1	1	-	-	18
Turkmenistán	10	-	-	5	-	-	-	5
Ukrajina	116	-	3	39	4	7	-	63
Uzbekistán	23	-	-	-	-	-	-	23
Vietnam	164	3	4	96	3	2	-	56
Zair (bývalý)	33	-	4	10	-	-	-	19
Celkem	3085	209	123	756	25	85	-	1887

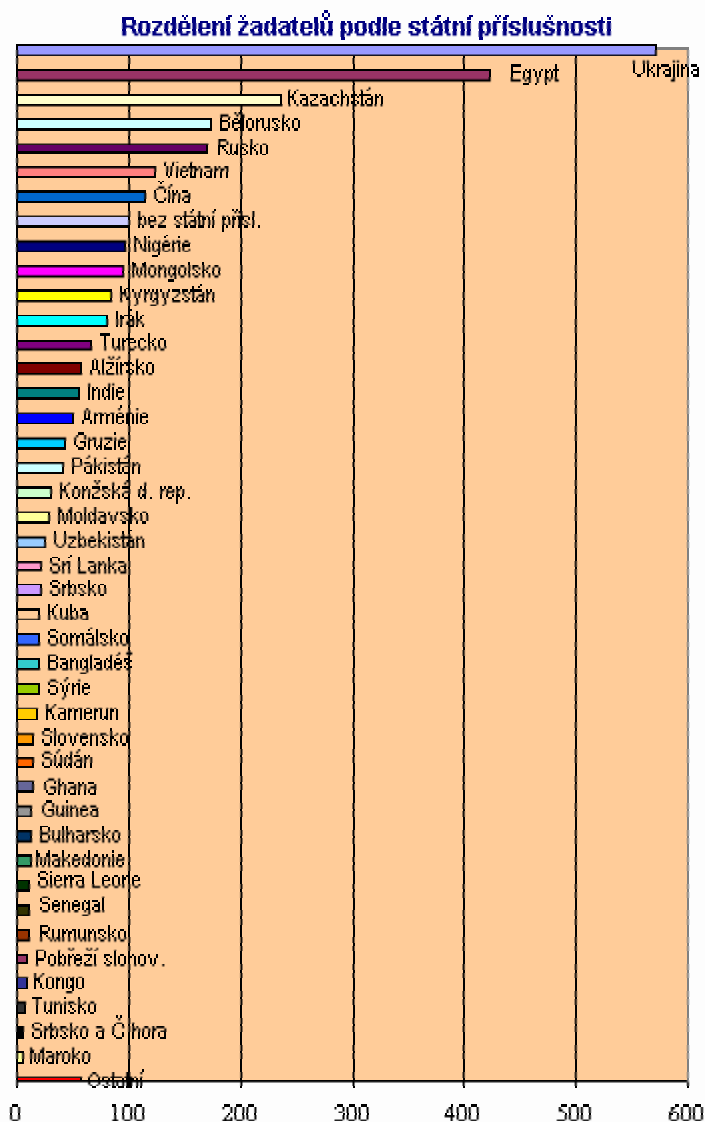
Tab. č. 2 Rozdělení žadatelů podle věku a pohlaví za rok 2006

Státní příslušnost	Dospělí			Děti (0-17 let)			Celkem
	Muži	Ženy	Celkem dospělí	Muži	Ženy	Celkem děti	
Alžírsko	57	-	57	-	-	-	57
Arménie	27	10	37	6	8	14	51
Bangladéš	18	-	18	2	-	2	20
Bělorusko	113	44	157	8	9	17	174
bez státní příslušnosti	70	8	78	13	9	22	100
Bulharsko	10	2	12	1	-	1	13
Čína	80	22	102	9	3	12	114
Egypt	412	-	412	10	-	10	422
Ghana	9	2	11	3	-	3	14
Gruzie	28	10	38	4	1	5	43
Guinea	11	1	12	1	-	1	13
Indie	47	-	47	8	-	8	55
Irák	43	14	57	13	10	23	80
Izrael	5	-	5	-	-	-	5
Kamerun	11	5	16	1	1	2	18
Kazachstán	69	68	137	46	53	99	236
Kongo	4	2	6	2	1	3	9
Konžská dem. rep.	19	6	25	4	1	5	30
Kuba	19	1	20	-	-	-	20
Kyrgyzstán	45	32	77	4	4	8	85
Makedonie	12	-	12	-	-	-	12
Maroko	6	-	6	-	-	-	6
Moldavsko	21	7	28	1	-	1	29
Mongolsko	38	41	79	7	9	16	95
Nigérie	85	9	94	1	1	2	96
Pákistán	31	1	32	7	3	10	42
Palestina	5	-	5	-	-	-	5
Pobřeží slonoviny	8	1	9	-	-	-	9
Rumunsko	9	-	9	1	-	1	10
Rusko	78	39	117	30	24	54	171
Senegal	10	-	10	-	-	-	10
Sierra Leone	7	2	9	2	-	2	11
Slovensko	8	2	10	1	4	5	15
Somálsko	4	8	12	4	4	8	20
Srbsko	13	4	17	3	1	4	21
Srbsko a Černá hora (bývalé)	6	-	6	-	-	-	6
Srí Lanka	16	6	22	-	-	-	22
Súdán	15	-	15	-	-	-	15
Sýrie	16	3	19	1	-	1	20
Tunisko	8	-	8	-	-	-	8
Turecko	51	6	57	5	4	9	66
Ukrajina	347	176	523	22	26	48	571
Uzbekistán	15	6	21	3	1	4	25
Vietnam	84	36	120	3	1	4	124
Ostatní	38	7	45	3	-	3	48
Celkem	2028	581	2609	229	178	407	3016

Tab. č. 3 Rozdělení žadatelů podle státní příslušnosti za rok 2006

Státní příslušnost	Počet žádostí	%
Ukrajina	571	18,9%
Egypt	422	14,0%
Kazachstán	236	7,8%
Bělorusko	174	5,8%
Rusko	171	5,7%
Vietnam	124	4,1%
Čína	114	3,8%
bez státní přísl.	100	3,3%
Nigérie	96	3,2%
Mongolsko	95	3,1%
Kyrgyzstán	85	2,8%
Irák	80	2,7%
Turecko	66	2,2%
Alžírsko	57	1,9%
Indie	55	1,8%
Arménie	51	1,7%
Gruzie	43	1,4%
Pákistán	42	1,4%
Konžská dem. rep.	30	1,0%
Moldavsko	29	1,0%
Uzbekistán	25	0,8%
Srí Lanka	22	0,7%
Srbsko	21	0,7%
Kuba	20	0,7%
Somálsko	20	0,7%
Bangladéš	20	0,7%
Sýrie	20	0,7%
Kamerun	18	0,6%
Slovensko	15	0,5%
Súdán	15	0,5%
Ghana	14	0,5%
Guinea	13	0,4%
Bulharsko	13	0,4%
Makedonie	12	0,4%
Sierra Leone	11	0,4%
Senegal	10	0,3%
Rumunsko	10	0,3%
Pobřeží slonoviny	9	0,3%
Kongo	9	0,3%
Tunisko	8	0,3%
Srbsko a Černá hora (-ex)	6	0,2%
Maroko	6	0,2%
Ostatní	58	1,9%
Celkem	3016	100%

V přehledu jsou uvedeny pouze státy, u kterých počet žadatelů za rok dosáhl alespoň 6 osob.

Státní příslušnost	Zahájení řízení	%
Evropa	1036	34,4%
Asie	1108	36,7%
Afrika	751	24,9%
Amerika	20	0,7%
státní přísl. nezjištěna	1	0,0%
bez státní příslušnosti	100	3,3%
Celkem	3016	100%

Migrační politika našeho státu neklade překážky legální migraci, naopak ji podporuje, protože je pro stát a společnost v dlouhodobé perspektivě velmi přínosná. Je nezbytné připomenout i tu skutečnost, že v ČR podobně jako v ostatních státech Evropy, dochází ke stále se zhoršující demografické situaci. Podle odhadů odborníků se bude Česká republika v roce 2030 potýkat s výrazným nedostatkem občanů v produktivním věku.

Z tohoto důvodu schválila vláda ČR již 10.7.2002 svým usnesením č. 720 projekt : „Aktivní výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků“. Jeho účelem je přivést do ČR kvalifikované odborníky, kteří by se u nás usadili i se svými rodinami. Zájem se soustředil na Bulharsko, Chorvatsko, Kazachstán a později byl rozšířen i na Bělorusko a Moldavsko. Současně bylo umožněno zapojit do tohoto projektu všechny cizince, kteří v ČR např. vystudovali vysokou školu . Dosud se tak podařilo získat 220 osob. Samozřejmým předpokladem úspěchu v této oblasti je pozitivní změna v myšlení našich občanů překonat hluboce zakořeněnou nedůvěru, pocity jakého si ohrožení, sahající až k nenávisti vůči cizincům. Rezidua takových jevů pramení jistě z minulosti, z minulých zkušeností a nedorozumění, ke kterým na našem území mezi českým obyvatelstvem a obyvatelstvem jiných národností docházelo.

Vládní i další studie konstatují, že absorpční kapacita ČR je nejméně 10% , to znamená, že je schopna pojmout až 1 000 000 cizinců. V současné době žije na území ČR cca 250 000 cizinců , tedy 2,5% naší populace. Je dobré si uvědomit, že podíl cizinců na populaci převážné části států západní Evropy je výrazně vyšší a často i nad 10%. Předložená čísla zřetelně ukazují, že ČR přistupuje k legální migraci velmi váhavě a opatrně. Naplnění imigračních cílů vlády si vyžádá jak změnu přístupu jejich orgánů k této problematice, tak podstatně aktivnější praxi místo suchého administrování. A také mnoho usilovné práce při výchově vlastních občanů, k pochopení důsledků pokračující globalizace světa a umění v ní pozitivně žít.

Ještě mnohem složitějším problémem je nelegální migrace. Ta může vyvolat v cílových zemích ohrožení stability společnosti a ohrozit jejich bezpečnost. Souvisí to nejen s trestnou činností těchto lidí, zejména organizovanou, jako je převaděčství až po obchod s lidmi, rostoucí podíl i jinak organizovaného zločinu, např. pašování drog, obchod se zbraněmi, až po nárůst aktivit teroristických skupin.

Podle dostupných informací bylo od vzniku ČR při nedovoleném překročení státních hranic nebo pokusu o jejich překročení zjištěno více než 300 000 osob. V současné době jde asi o 11 tisíc nelegálních překročení hranic ročně. Podobným

problémem je nelegální pobyt cizinců na území ČR. Od června 1999 do konce roku 2004 zjistila Policie ČR téměř 115 tisíc cizinců, kteří na území naší republiky pobývali bez oprávnění nebo zde vykonávali činnosti, ke kterým neměli povolení. Je to často diskutovaná otázka spojená s nelegálním zaměstnáváním cizinců. Migrace ať legální či nelegální je sice nejednoduchým problémem naší společnosti, ale je jen jednou částí otázek spojených se soužitím různých národních a národnostních skupin a jednotlivců na našem státním území.

Český národ ve své historii nastřádal množství poznatků a praktických zkušeností, včetně bohatých, pozitivních i negativních, tradic ze soužití s lidmi jiných národů a národností na území, která patřila k Českému knížectví, království, k Zemím Koruny české a dnes k České republice. Počínaje kolonizací českého a moravského pohraničí německým obyvatelstvem od 12. století, přes soužití s řadou národů a národností v císařství rakouském a později v Rakousko-Uherském, až po Republiku Československou. Soužití neprobíhalo vždy hladce. Výrazný národní a protigermánský ráz mělo husitské revoluční hnutí. Podobně tomu bylo z různých příčin, a v různých podobách, po nástupu habsburských panovníků na český trůn a konečně i v nedořešených problémech vztahů Čechů a Slováků, Němců a Maďarů a dalších národnostních menšin v Československé republice po roce 1918. Mimořádně drastickým údobím českých dějin v tomto směru byl odsun Němců a Maďarů z Československa po druhé světové válce. Jeho důsledky nejsou dodnes dořešeny. Odrážejí se ve všech oblastech našeho společenského života, ať jde o rezimenty kulturně politické, ale i hospodářské a v neposlední řadě etické. Jako by u řady Čechů byl od té doby zakořeněn strach přijímat a trvale soužit s cizinci. Projevuje se od určitého nepochopení jejich jinakosti až po přezíravost k nim samým, malým úsilím a nepropracovaností cest ke sblížení a soužití s nimi, a také nevhodným řešením vzniklých problémů, spíše administrativními či dokonce jen mocenskými prostředky.

Věci jsou dnes o to markantnější a aktuálnější, že žijeme v Evropské unii, a to přináší množství dalších problémů a požadavků na přijetí řešení a přizpůsobení se životu v globalizující se lidské společnosti. Našich několik set let společného života v rakouské monarchii, jako by v nás nezanechalo povědomí mnoha pozitiv takového soužití ve velkém středoevropském celku, nýbrž jen bolestinství z útlatku, z germanizace, z byrokracie, nutnosti podřizovat se společným zájmům. A ne nepodobně se v lecčems chováme i dnes v rámci našeho vztahu k Evropské unii. Císařství tehdy mělo, i EU dnes má, své silné i slabé stránky, své priority, jejichž

prosazování nebylo a není jednoduché a nejednou toho či onoho bolí. Poslední desetiletí přinesla ale významná rozhodnutí, která ukazují směr a cestu, abychom mohli, jako lidská společnost, žít a spolupracovat v globálním světě. Poukázat na řešení těchto otázek právě v procesech migrace a menšin, které jsou nedílnou součástí rozvíjení pluralitní demokracie a jsou obsaženy v dokumentech EU, je nutnost a základem, bez jehož důsledného promýšlení a jeho prosazení v praxi nelze jít dál jako aktivní a odpovědný člen Evropského společenství.

Právní rámec problematiky migrantů a menšin je dnes dán českým právním řádem, který do sebe přejímá tzv. komunitární právo, equis komuniké – právo evropských společenství, jako systém nadstátního práva, které je nadřazeno národnímu právu a je aplikováno v rámci členských států na všechny subjekty. Jde tedy o primární právo, tak i o sekundární právo a zároveň rozsudky soudního dvora. V projednávaných souvislostech jde zejména o ustanovení Evropské unie a stanovisko soudního dvora k otázkám lidských a základních práv ve Společenosti.

Ukazuje se, že budeme sto vyřešit své společenské, sociální a tedy i migrační problémy a soužití s národnostními menšinami jen tehdy, když svou pozornost zaměříme na výchovu lidí, tedy především sami na sebe. Když si přestaneme hrát jen na svém písečku a vidět jen své bolístky a převezmeme aktivně a moudře spoluodpovědnost za naplňování cílů, které si ukládá Evropské společenství a další světové organizace. Jde především o realizaci Charty lidských práv do našeho každodenního života. Začlenili jsme ji do Ústavy České republiky jako první příkázání pro naši společnost. Zatím je ale spíše modlou, ke které se sem tam pokloníme, než vůlí uplatňovat ji jako lidskou jednotu, rovnost, svobodu ale i solidaritu. Jako nezbytný korektiv svobody proti jejímu bezohlednému zneužívání na úkor druhých. Je zárukou ochrany národní identity lidí, možností rozvíjet její vlastnosti, mnohotvárnost k posílení duchovních, morálních sil pro blaho a k užitku obecného celku. Charta přináší významný požadavek bezpečnosti života každého člověka. Cítit se ve společnosti bezpečně, vědět, že mám garantovaná svá práva a můžu se jich kdykoliv dovolat, že mohu aktivně pracovat na své budoucnosti. Jde především o taková práva, jako je úcta k člověku a jeho životu. Svoboda, rovnost respektování pohlaví, rasy etnického původu, náboženství, světového názoru, sexuální orientace, ochrana proti diskriminaci nejružnějšího druhu, přístup ke vzdělání i svobodnému podnikání, k dobrovolnému organizování se ve společenských organizacích a podobně. To nové co přináší Evropská unie oproti dřívějším pokusům o evropské sjednocování se není násilí, a porobení jako

prostředek dosažení cíle, nýbrž síla práva, lidská práva na život ve svobodě a demokracii. Překonávání společenských nerovností spoluprací, odstraňování překážek ve vzájemném sblížení, poznávání a porozumění a tím i soužití v pokoji a dostatku. Toto je nejlepší cesta k realizaci nové společnosti v každé konkrétní situaci, jako k celku i vůči skupinám lidí a jednotlivcům.

Klíčovou roli zde sehrává zejména výchova každého v úctě člověka k člověku, k respektování svobod a práv druhého a vzdělávání lidí od narození až do moudrého stáří. Nutnost takového konání je dána i tím, že základní práva a jejich ochrana se v Evropské unii soustavně rozvíjejí, doplňují a konkretizují a to i tím, že jsou přijímány osvědčené prvky právních řádů a společenské sociální praxe druhých států. Snad ještě jedno je nutné v těchto souvislostech zdůraznit. Stále platí, že myšlení každého jednoho z nás je a musí zůstat svobodné. Proto na jeho utváření je nutno se soustředit, jednotlivci počínaje, skupinami i celky konče a to bez diskriminace, ať tzv. pozitivní nebo negativní. Erazim Kohák v pojednání o těchto problémech říká : „Evropské filozofické úsilí se od svých prvopočátků...vyznačuje dvojím zaměřením, k životu ve svobodě a k životu v pravdě...Člověk sám přebírá odpovědnost za řízení svého života.....Život ve svobodě je život, který z dobrých důvodů volí z řady možností nejlepší prostředky k nejlepším cílům.“²¹

To samo jistě ještě nestačí. Jde o to ověřovat si zda li jsme volili nejlépe. Jaká je pravda ? Co je pravda ? Již staří říkali, že „o všem je třeba pochybovat.“ Znamená to tedy : svobodně hledat pravdu, nežít v různých dogmatech, lhostejnosti, všednosti, ale kriticky zkoumat každodennost a poměřovat ji ne s tím co je, nýbrž s potřebami zítřka, budoucnosti a podle nich opravovat cíle i cesty k jejich dosažení.

Ne u všech migrantů jde o tak velké problémy. Jde jen o to si uvědomit a vycházet z toho, že nic nelze zlámat přes koleno a bez dostatku dobré vůle k porozumění jejich různým mentalitám a zvyklostem nenajdeme ani vhodné cesty k postupnému sblížení se a naučení se životu ve vzájemném dotyku. I oni se musejí naučit aktivní existenci v novém prostředí, respektovat řád dané společnosti, hostitelské společnosti a později nové vlasti byť jí nebyla jen Česká republika, ale celá Evropská unie. A to chce samozřejmě čas, trpělivost, učit se a nacházet individuální přístupy i v kolektivní spolupráci dospívat k pochopení nezbytnosti přijmout pravidla života společenství, ve kterém chci dále žít.

²¹ E. Kohák : „Život ve svobodě, život v pravdě“, Salón č. 500, 4.1.2007, str. 1 a 4

2.2. Otázky soužití společnosti „většinové kultury“ a subkultur

Vstupem do problematiky by pro nás mohlo být ozřejmění si samotného pojmu kultura. Tento výraz většinou užíváme v běžné řeči v jeho užším smyslu.

Vnímáme-li však pojem kultura v jeho nejširším smyslu, stanou se jejími nositeli všichni lidé, bez ohledu na to, jak „správná“ se jejich kultura jeví ostatním. Abychom byli přesnější, jednotliví lidé se stávají součástí jednotlivých subkultur, tedy jakýchsi podmnožin kultury. Pro naše potřeby budeme kulturu chápat tedy, jako jistý stav společnosti, jako protiklad přírody. Do tohoto pojmu řadíme vše, co člověk během svého historického vývoje vytvořil a dále vytváří, celý komplex myšlenek, názorů a postojů, prvků náboženských i světských, každodenních i svátečních, statků hmotných i nehmotných, předmětů uměleckých i užitečných. Patří sem instituce, kterým se v této oblasti podřizujeme, nebo je sami vytváříme, způsoby chování a naše reakce na chování druhých, dokonce i to, co hmatatelně nepozorujeme, ale pouze pociťujeme. Kultura tak prostupuje všechny oblasti našeho života a je i barvami jakými vidíme svět. Skrze svoji kulturu hodnotíme nejen to, co se nám jeví jako krásné, spravedlivé, čestné i zábavné, ale i neoddiskutovatelné filosofické kategorie, jakými jsou pravda, etika, idea. Správně bychom totiž měli zvažovat vzdálenost našeho úsudku od měřitelné reality. Koneckonců i cimrmanovské: „pravdu má náčelník!“, vypovídá o naší, nejednou i nechtěné, schopnosti manipulovat realitou, ať už k jakémukoliv prospěchu. Tento obrovský soubor, který nazýváme kulturou, navíc není, jak jsem již poznamenal, nijak fixní, podléhá změnám v čase i v prostoru. Je ve svém celku „neznámkovatelný“, nelze sestavit „kulturní top-ten“, jemuž by vévodila kultura britská, německá, či jakákoli jiná a na jehož samém závěru by se snad krčila kultura inuitská. Neexistují totiž kultury lepší či horší, vyšší či nižší. Inuité, dříve označovaní jako Eskymáci, nemají příliš rozvinutou původní slovní zásobu např. v oblasti zemědělství či peněžnictví. Našemu termínu „sníh“ směle konkurují sedmnácti výrazy, kterými hodnotí kvalitu sněhové vločky, a to dříve, než se začne měnit táním. Příslušníci indiánských kmenů by zase nechápali, jak můžeme vystačit s pojmem „teta“, když nic nevypovídá o tom, z které strany rodičů dotyčná žena pochází, je-li starší, nebo mladší než náš rodič, má-li nějaké potomky, kteří se mohou stát našimi partnery apod. Každý jazyk je „ušit na míru“ společnosti, která jej užívá a spolu s ní se také proměňuje, aby vždy vyhovoval jejím aktuálním potřebám. A stejně plnohodnotné jsou i kultury jednotlivých národů a národností, byť se nám na první pohled jeví primitivní či nepochopitelné. To, co my považujeme za dobré či špatné, hezké či ošklivé, chutné či nechutné nebo pravdivé a nepravdivé

platí zpravidla jenom v kontextu naší kultury. Příslušníci jiných kultur určují, co je pro ně dobré, pravdivé, krásné, chutné, či jinak. Mexičtí indiáni kmene Mixtéků například považují za vybranou lahůdku včelí larvy, zatímco o cibuli soudí, že po jejím požití se člověk stává hlupákem.

Kulturu proto nelze nijak hodnotit, můžeme pouze pocíťovat větší či menší podobnost, blízkost ke kultuře naší, podobně jako slovenština se zdá srozumitelná nám, Čechům, ne už tak Francouzům či Vietnamcům.

2.3. Subkultura, kontrakultura

Je zřejmé, že tak obrovský a komplexní soubor, jakým kultura je, nemůže být stoprocentně normativní pro všechny uživatele. Kdybychom všichni dodržovali stejná pravidla, připomínali bychom odlišky z jedné formičky. Život by byl možná jednodušší, méně konfliktní, ale asi neuvěřitelně nudný. Protože jsme však individualitami, samostatně myslícími bytostmi, jsou naše životy nekonečně variabilní. Volby hodnot, které uznáváme, vycházejí jednak z nabídky možností, které nám kultura jako celek poskytuje, jednak z našich individuálních předpokladů a zkušeností. Kulturní komplex se tak začne dělit na jednotlivé „podkapitoly“, menší soubory, které sice v podstatě z původního celku vycházejí, v jednotlivostech se však leckdy podstatně liší. Tyto jednotlivé kapitoly kultury nazýváme subkulturami. Je jich celé množství. Chci se věnovat jen těm, o kterých lze říci, že dělají naši, ale i světové společnosti, mnoho starostí

Squateři, graffitířáci, skejtáři, anarchisti, skinheadi, technoři, neonacisti, hooligans, hippies, rastafariáni a satanisti jsou názvy pro skupiny převážně mladých lidí, kteří se svým životním stylem a hodnotami odlišují od ostatních „nezasvěcených, konformních a konzumních“ lidí – „normálů“. Obvykle jsou považováni za excentriky, nekonformisty, bláznů bojující proti všemu a všem, násilníky, extremisty, až teroristy. Jde o příslušníky různých subkultur. Přesná definice pojmu subkultura zatím nebyla vytvořena. Pojem byl poprvé použit ve 40. letech minulého století v několika významech v různých oblastech společenských věd. Obvykle bývá vymezován pro označení dílčí kategorie uvnitř širší kultury. Stejně tak je používán i ve významu kontrakultura, tedy subkultura negující některé hodnoty dominantní kultury a vstupující s ní do konfliktu. Zřejmě nejstarší definici pojmu subkultura vytvořil v roce 1947 Allport, Gordon Willard (1897-1967) jde o: „pododdělení národní kultury, složené z kombinace sociálně situačních složek, jako je třídní status, etnický původ, městské

nebo venkovské osídlení a náboženská příslušnost, které tvoří svou kombinací fungující jednotu, jež integračně upevňuje na ní se podílející jedince.²² Podle Gordona je subkulturou jakékoliv společenství lidí, charakterizované určitými společnými znaky uvnitř vyššího celku. F. H. Tenbruck prosazoval, aby termín subkultura byl nahrazen pojmem „díličí kultura“, čímž by byla lépe vyjádřena kulturní sounáležitost mládeže s celou společností. T. H. Holmes (1988) stručně a výstižně subkulturu definuje jako skupinu, která je součástí širší kultury, ale má své odlišné normy, hodnoty a životní styl. Sociolog Miloslav Petrušek definuje subkulturu jako : „Specifickou skupinu, která je tvůrkyní a nositelem zvláštních, odlišných norem, hodnot, vzorců chování a zejména životního stylu, i když se podílí na dominantní kultuře a na fungování širšího společenství.“²³ Tato skupina podle R. R. Bella představuje v rámci společnosti "svět sám pro sebe", jakýsi ostrov, jehož mladí obyvatelé sdílejí dvě protikladné potřeby: popření rodičovské autority, o něž usilují vytvořením vlastní autonomie a dosazením nových "bohů", a zároveň přirozenou (a v důsledku prvního často potlačovanou) touhu po identifikaci s rodiči, po vzájemném přijetí. T. Parsons pak shrnuje, že příslušnost k subkultuře tak vlastně usnadňuje přechod z dětství do plné dospělosti, neboť nabízí bezpečný azyl, ohraničený prostor, který však jedinci nebrání v seberealizaci. S.N. Eisenstadt dodává, že moderní industriální společnost oddělila děti od rodiny a vrhla je do anonymní sítě institucí pečujících o jejich výchovu a socializaci. Ač jsou tyto instituce určeny mladým, nemohou svou funkci plnit dobře - vždyť jejich posláním je pouze tlumočit již zavedené a všeobecně přijatelné. Oproti tomu v subkultuře, do níž jedinec obvykle vstupuje přes estetický kód, jiné oblečení, účes, hudba atd., je postupně konfrontován s ideovým obsahem, který může buď přijmout, nebo začít měnit. Nikoliv módní rekvizity, které se ostatně musí nejprve dostatečně rozšířit, aby vznikl trend, ale právě možnost ovlivňovat dosavadní a vytvářet nové, činí nakonec příslušnost k subkultuře tak atraktivní.²⁴

Východiskem i pozadím pro utváření subkultur mládeže jsou některé společenské normy. Subkulturu lze smysluplně vymezit a pochopit pouze ve srovnání s hodnotami, chováním a životním stylem převládajícím v dominantní kultuře. Čím komplexnější je kultura a čím diferencovanější je populace, tím pravděpodobnější je vznik různých subkultur. Důležité především je, že se přibližně od poloviny 70. let

²² A. Gordon W., „O povaze předsudků“, orig. The nature of prejudice, Praha, Prostor, 2004

²³ citováno volně M. Petrušek, „Sociální a kulturní antropologie“,

²⁴ zdroj Metro, 19.7.2006, článek Subkultura 2006

v odborných kruzích méně hovoří o jednoduté subkultuře mládeže, ale prosazuje se pohled zdůrazňující odlišnosti mezi jednotlivými dílčími subkulturami mládeže. Tento přesun od velkých teorií a koncepcí je charakteristický zájmem o konkrétní témata a problémy mládeže, jako jsou nezaměstnanost, narkomanie, marginální skupiny, vztah k nové technologii, účast v ekologickém a mírovém hnutí, problém mladé rodiny apod. Současná i nedávná hnutí a subkultury v mnohém převzaly dědictví uměleckých avantgardních komunit 20. století stojících na bázi futurismu, dadaismu a surrealismu. Od uměleckých komunit se však odlišují větším důrazem na ideologii životního stylu.

Podstatným u subkultur je také jejich vlastní vývoj a hodnotová měřítko, tak jak se utvářela v 50. letech minulého století v USA mezi beatniky, hoboese, Yippies a hipstery. Podobné skupiny pronikly do Velké Británie, např. Teddy Boys a i do dalších zemí. Šedesátá léta byla doménou hippies a koncem desetiletí rockerů. V 70. letech v Británii znovu ožívá styl mods reagující na hippies, který otevřel cestu Rude Boys a budoucím skinheads a punkerům. V Americe zase vznikají v New Yorku v prostředí černošských a portorikánských ghatt první graffiti, kteří prostřednictvím hip hopu zaplavují v 80. a 90. letech Evropu, včetně ČR. Významnou subkulturou jsou od 70. let až do dnešních dní punkeři. Od přelomu 70. a 80. let až do let 90. se v Evropě rozvíjejí squaterské a anarchistické iniciativy. Devadesátá léta jsou do jisté míry směsí všech předchozích hnutí a subkultur. Za určitý megatrend v kultuře mládeže lze označit současný prudký rozmach tzv. taneční scény, která, ač zasahuje převážnou část populace mládeže, dává vzniknout novým módním i sociálně politickým a undergroundovým subkulturám, např. počítačovým pirátům, hackerům, či technopunkerům.

Pro subkultury je charakteristické, že se vymezují vůči širší, dominantní kultuře odklonem od majoritních myšlenkových, kulturních a politických proudů, ale i vnějškově prostřednictvím životního stylu včetně specifického odívání. Životní styl odpovídá deklarované odlišnosti a vlastním subkulturním hodnotám. Příkladem může být vegetariánství a veganství respektující ostatní živé tvory, jejichž subkulturní manifestací je radikální hnutí Straight edge.

Podstatným momentem pro utváření životního stylu je prožívání skutečnosti tady a teď. Je výrazem hledání plnohodnotného života v reakci na usedlý a stereotypní život „konzumní“ majority, zejména rodičů. Vedle specifického životního stylu a svébytné kultury si subkultury vytvářejí i osobitou symboliku a jazyk. Otázkou přirozeně zůstává,

zda subkultury mládeže, vytvářející protestní ráz k alternativní kultuře, jsou symptomem anomické společnosti, omezených možností demokratických zemí, pubertálním výstřelkem anebo jsou trvalou součástí určité kultury. Subkultury mají významný hodnotový potenciál, avšak omezené možnosti. Protestní subkultury jsou pacifikovány postupnou asimilací a vykupováním stěžejních hodnotových a symbolických atributů.

Nelze opomenout ani rozsáhlou kriminologickou činnost represivních složek chápajících subkultury jako nebezpečný, extrémní přívěšek demokracie. Subkultury ale také oživují majoritní kulturu o nové, neotřelé hodnoty a vzorce chování. Bývají podhoubím nových kulturních a sociálních trendů, které se později mohou uplatnit. Subkultura a její tolerance společností, pokud nedochází k porušení právních a jiných norem, je i jistým ukazatelem vyžralosti pluralitní demokracie a s ní spojené tolerance.

Subkultury jsou charakteristické zejména pro mládež. Většina subkultur bývá generační záležitostí. Tvoří přirozené prostředí na pozadí vrstevnických skupin. Poskytují dočasný azyl v období vnitřního hledání jedince. V subkulturách vzniká ideové paradigma, v němž si jedinec utváří hodnoty, postoje a vztahy k okolnímu světu a k sobě samému. Proto příslušnost k té které z nich, dává určitý rámeček nutný např. pro pochopení delikventního chování jedince. Např. u mezisubkulturních konfliktů či politicky motivovaného násilí, jedinec často poznamenaný předchozími sociálními či výchovnými problémy, těmito dispozicemi podvědomě vyhledává konkrétní subkulturu či partu a poznamenává skupinu svým patologickým rysem. Míra takové identifikace je rozdílná. Důležitá je zejména u uzavřených a ortodoxních skupin, sahajících i k prvoplánovanému násilí a agresi, jako tomu je např. mezi neonacisty, i když i zde jsou různí lidé, hrající různé role.

Subkultury, sekty a národnostní a etnické menšiny mají ve společenské struktuře podobné menšinové postavení. Některé stojí na jejím pomyslném okraji. Zatímco postavení národnostních a etnických menšin je do jisté míry legitimizováno zvláštními předpisy, postavení jiných názorových a politických menšin je vymezeno pouze obecně. Prožívání příslušnosti k takové subkultuře jedincem může nicméně nabývat až podoby, kterou zažívá příslušník menšinové národnostní a etnické skupiny, počínaje rolí jeho jazyka a konče vnitřními kulturními hodnotami, jimiž se vyděluje z okolního světa. Nejednou je takový subkulturně angažovaný jedinec odmítán většinovou společností pro svůj životní styl a vytěšňován na pomyslný společenský okraj. Děje-li se tak dlouhodobě, může to vést k jeho sociálnímu propadu, až ke společenské deklasaci,

završené pocitem frustrace ze sociálního odmítnutí. To vše jej směřuje k politickému extremismu, syčenému skupinovou příslušností i mírou represe vůči ní. Podobně tomu ale může být i u národnostních a etnických menšin, které se v případě vnějšího ohrožení také radikalizují. Příkladem může být např. černošská militantní organizace Black Panthers v 60. letech v USA. Uvědomování si zmíněné marginality bývá někdy až fatálně prožíváno. Mnohdy jde o typické tzv. černobílé vidění, které je umocňováno hledáním nepřítele z majoritního prostředí.

Nutný nadhled potřebný k řešení problémů mezi okrajovými a většinovými skupinami je citlivou otázkou. Z pohledu majority jsou menšinové skupiny často hodnoceny paušálně. Prohřešek jedince je přisuzován celé skupině. Subkultury, náboženské sekty, národnostní a etnické menšiny slouží v politicky, sociálně a ekonomicky nestabilních situacích jako hromosvod pro neřešené společenské problémy. Jako nadstavbový termín pro subkultury mládeže je termín alternativní kultura. Má vyjádřit jejich hodnoty, spontánní tvořivost a specifický životní styl. Svůj prostor zde nacházejí ti, kteří se necítí být součástí většinového proudu společenské konformity, deklarované oficiální mocí, konzumním myšlením, chováním, kulturou i uměním. Alternativní kulturou se nese duch protestu zdánlivě proti všemu a všem. Při hlubším pohledu však bývá konkrétní a mnohdy opodstatněný.

V odborné literatuře bývá zmiňována ještě kontrakultura. Ta se od převládajících tendencí společnosti nejen v různé míře liší, ale záměrně se vůči ní staví do opozice a její hodnoty neguje. V našem prostředí lze tak označit různě organizované skupiny, tzv. mafie, bez ohledu na jejich etnický či národnostní původ. Tolerance vůči jednání těchto skupin je pro společnost devastující. Je proto nezbytné odlišování těchto různých skupin, protože jejich nerozlišování a zaměňování může vést k neporozumění a zbytečné izolaci některých z nich.

Vodítkem k tomu, jak odlišit subkulturu od kontrakultury, může být dle mého názoru pouze právo, zákon. Ačkoli je známo, že ani zákony nejsou neomylné, že i k masové vyvražďování určitých etnických skupin docházelo za 2. světové války podle tehdy platných zákonů, nemáme zřejmě jinou možnost. Dělicí čarou musí být platné zákony.

Pro lepší objasnění pojmu subkultury, které nás v této práci zajímají, bude užitečné si v kostce charakterizovat alespoň ty nejznámější, protože ani v odborné literatuře není vždy jasné, co ještě je subkulturou a co již není. Mám na mysli tyto :

- **Hippies**

Hnutí vzniklo v 60. letech v USA, odkud se šířilo do Evropy. Hippies se ostře vyhranili vůči konzumní společnosti a jako jednoznační pacifisté byli proti vojenskému násilí, např. vůči americkému vojenskému angažmá ve Vietnamu. Preferovali život v souladu s přírodou. Hnutí bylo propojeno s rockovou hudbou. Bylo charakteristické i vstřícným postojem k některým drogám, především marihuaně, LSD a houbám lysohlávkám. Filosofie hnutí mělo jakési kořeny ve východních náboženských a mravních naukách, jako jsou buddhismus, zen či cesta tao. Klasičtí hippies byli vegetariány, řada z nich, převážně v Americe a v západní Evropě, odešla žít do komun, kde užívali společný majetek, společně vychovávali děti, a střídali sexuální partnery. Oblékali se do barevných volných šatů, zdobili se korálky, čelenkami, užívali květinové vzory i výzdoby, často nosili barevné kulaté brýle „lenonky“.

- **Hooligans**

Sportovní, především fotbaloví a hokejoví fanoušci, kteří uctívají svůj klub a vyvolávají násilné potyčky s příznivci jiných klubů či se všemi, kdo úctu k jejich klubu nesdílí. Vedle násilí je jejich programem i konzumace alkoholu. Oblékají se často do barev svého klubu, ale mnohdy mají image skinheads.

- **„Metalisti“**

Subkultura sdružená kolem hudebního stylu metal. Jde o velmi široký pojem. Metalová hudba se v současnosti štěpí do mnoha odnoží a proudů, vydává se značné množství nahrávek metalových skupin, které se prodávají mimo oficiální reklamní a distribuční kanály. Za klasiku jsou považovány kapely Iron Maiden a Metallica. „Skalni“ metalisté nosí dlouhé vlasy, preferují džínové oblečení, modré nebo černé.

- **Neonacisté**

Hnutí hlásící se k „odkazu“ nacistické Třetí říše. Typický je pro ně antisemitismus, rasismus, popírání holocaustu, přání vyvolat národně-sociální revoluci a nastolit „čistou árijskou“ Evropu. Často mají skinheadskou image, která však není podmínkou. Mnohdy si naopak oblékají nenápadné sportovní oblečení značky Umbro. Průkaznými znaky jsou především symboly, a to otevřeně nacistické, hákové kříže, německé orlice, runy používané wehrmachtem a jednotkami SS nebo zástupné, šifrované a jiné jako „18“- abecední pozice iniciál Adolfa Hitlera, „88“ – pozice iniciál pozdravu Heil Hitler; 14 slov – jakési rasistické „vyznání víry“; „RAHOWA“ – zkratky Racial Holly War, svaté rasové války, kterou by neonacisté chtěli vyvolat.

- **Punks**

Hnutí vzniklo v sedmdesátých letech a jeho počátky jsou spojeny s tvorbou a životním stylem kapely Sex Pistols. Punková hudba je rychlá, agresivní, vyjadřuje hněv. Pro ideologii je typický znechucený odpor vůči dominantním právním i jiným normám, odpor vůči státní moci, která je chápána jako znásilňování lidské svobody, jsou provokativní ve vzhledu i životním stylu, který jde často až na hranici sebeustruktury. Mají obecně vstřícný postoj ke všem druhům drog, včetně alkoholu. Po odštěpení skinheadského hnutí se většina punkerů vymezuje levicově, deklarují antifašismus, antirasismus, chápou se jako úhlavní nepřátelé rasistických skinheads a neonacistů. Punks se také angažují při antiglobalizačních demonstracích. Nosí provokativní úpravu vlasů, kožené bundy, potrhaná trička a rifle, zavírací špendlíky a jiné kovové „šperky“ na oblečení, v uších a jinde.

- **Rastafariáni**

Přírodní filosofie, která se na Západ šíří od 60. let 20. století z Jamajky. Zpopularizoval ho reggae hudebník Bob Marley, který patří ke kultovním symbolům rastafariánů. Rastafariáni jsou většinou vegetariáni, pacifisté, významnou úlohu v jejich životním stylu hraje různé využití „Byliny“ – marihuany. Vlasy si upravují do tzv. dread locků a nosí následující symbolické bravy: červená - jako krev, zlatá nebo žlutá - jako slunce, zelená - jako země.

- **Satanisté**

Satanisté mají sice svou bibli – Satanská bible, ale nemají ani společného vůdce, nemají dokonce často ani společnou víru v reálnou existenci satana. Jediné, co je spojuje, je protest proti společnosti, vyjadřovaný pomocí satana. Základem jejich filozofie je negace hodnot chápáných tradičně jako dobré, které ztělesňuje především křesťanství, podle satanismu slabošské a pokrytecké. Proti solidaritě staví egoismus, proti odpuštění spravedlivou odplatu, proti společenským normám přírodu a její boj o přežití. Satan je pro ně symbolem volnosti a přirozenosti. Satanisté v oblékání preferují černou barvu, časté je také tmavé líčení, a to i u mužů, nosí dlouhé, často černě obarvené vlasy. Nejčastější symboly jsou obrácený pentagram, pěticípá hvězda směřující vrcholem dolů – symbol ďábla a obrácený kříž, jako negace křesťanství.

- **„Skejťáci“ (skate-freaks)**

Subkultura související se skateboardingem. Filosofie se dá shrnout: buď volný, raduj se z pohybu, jdi na hranici svých možností, nebo snob! Skateboarding, často doplněný

dalšími adrenalinovými sporty, bývá provázen poslechem hard-rocku a hip-hopu a rapu. Typické oblečení jsou velmi volné široké kalhoty „kapsáče“, velká trička, mikiny s kapucí, mohutné sportovní boty a čepice s kšiltem.

- **Skinheads**

Dnes již velmi rozrůzněné hnutí, jehož členy nespojuje dokonce ani společná úprava zevnějšku. „Klasický“ vzhled zahrnuje holou hlavu, leteckou bundu zvanou bomber, zelený nebo černý s oranžovou podšívkou, trička značek Umbro, Lonsdale a jiná, kšandy, vyhrnuté rifle a těžké vysoké boty. Hudbou, která se původně pojila se skinheads, je ska. Ideologie sahá od antirasismu - SHARP, marxismu - Red skins přes antikomunismus až k rasismu, antisemitismu a/nebo neonacismu.

- **„Technaři“**

Hnutí, jehož základní charakteristikou je taneční, velmi rytmická a monotónní hudba. V devadesátých letech získaly velkou oblibu techno-party, na kterých DJ's pouští k tanci velmi hlasitou taneční hudbu. Techno nemá složitou filosofii: Cílem je pomocí dlouho trvajícího tance dosáhnout změněných stavů mysli. K tomu většinou napomáhají i drogy, které mění vnímání hudby a udržují tělo v čerstvém stavu po dlouhou dobu: Dnes jde především o extázi, speed, ale také LSD, lysohlávky nebo marihuanu. Škála image účastníků techno party je velmi široká, od zcela civilního vzhledu přes „výpůjčky“ z jiných hnutí a módních trendů až k erotickým, latexovým, různě světélkujícím, sci-fi a high-tech výstřelkům.

Bez ohledu na naše případná přání či protesty tedy žijí na našem geografickém území různé skupiny lidí, odlišné subkultury, ale také příslušníci nám velmi vzdálených národů, nositelé jiných kultur. Proto i naše společnost se stává zajímavě multikulturní. Tímto termínem chci označit stav, kdy se ve společnosti jednotlivé skupiny vyskytují vedle sebe, fakticky existují, ale jejich členové nejsou si sto procentně rovnocenní. Mají odlišné statuty, postavení, případně jsou nuceni svoji odlišnost či příslušnost k nějaké skupině skrývat, aby se vyhnuli případné diskriminaci. Takový stav často nejen odporuje našim zákonům, ale v konečném důsledku může i společnost poškozovat, protože příliš exkluzivní pravidla, byť i nepsaná, vedou k izolaci dané skupiny, k jejímu nezájmu o chod a prospěch společnosti jako celku, nakonec možná i k radikalizaci a otevřeným střetům s ní. Připomeňme nedávné, rasově motivované, nepokoje ve Velké Británii a sociálně motivované násilnosti na předměstích Paříže.

Cílem by nám měla být společnost interkulturní, která funguje na principech občanské společnosti - civil society. Příslušníci takového státu jsou si rovni, jsou občany demokratického státu. Všechny ostatní statuty jednotlivců, a to jak statuty vrozené, jako jsou pohlaví, etnický původ či vrozené poškození, tak i získané, vzdělání, profesní zařazení či postavení, nehrají roli v jejich přístupu k možnostem uplatnění ve společnosti. Zahraniční zkušenosti nás naléhavě varují, že opomíjet práce, směřující k tomuto cíli, se může vymstít nám všem etnicko-kulturním konfliktem, či dokonce občanskou válkou.

3. Multikulturní výchova a interkulturní vzdělávání

Multikulturní výchova, interkulturní vzdělávání, je obecně definována takto:

- Multikulturní výchova je příprava na sociální, politickou a ekonomickou realitu, kterou žáci prožívají v kulturně odlišných stycích s lidmi.²⁵
- Termín multikulturní výchova vyjadřuje snahy prostřednictvím vzdělávacích programů vytvářet způsobilost lidí chápat a respektovat jiné kultury než svou vlastní.²⁶

Středoevropský prostor, podobně jako většina obydlených míst na zemi, byl a je místem setkávání, střetání, soužití a míšení různých sociokulturních skupin, ať už jsou tyto skupiny definovány etnicky, národnostně, nábožensky, socioekonomicky, kulturně i jinak. Dá se předpokládat, a již se tak děje, že sociokulturní rozmanitost obyvatel České republiky se bude nadále zvyšovat. Budou sem přicházet uprchlíci z krizových oblastí světa, lidé z chudších zemí zde budou hledat pracovní příležitosti, zahraniční studenti zde budou využívat nabídky vzdělávacích institucí, společenská a ekonomická potřeba si vynutí příchod stále většího počtu odborníků a pracovních sil z Evropy. Zároveň se ukazuje, že občanská společnost založená na rovnosti všech členů před zákonem nevede automaticky k rozpouštění tradičních kulturních identit a že nedochází ke kulturní homogenizaci – společnost „rovných“ neznamená společnost „stejných“.

²⁵ Encyclopedia of Educational Research, New York 1982

²⁶ Pedagogický slovník, Praha 1998

Českou republiku neminou ani procesy, které již v západní Evropě probíhají. Bude docházet k nalézání, prohlubování či znovuoživení kulturní identity minorit, žijících zde již po staletí. Jinými slovy: společnost v České republice je a nadále bude multikulturní. V zemích západní Evropy se problematika soužití odlišných skupin v rámci občanské společnosti dostala do centra odborného zájmu již nedlouho po druhé světové válce. Pro označování témat spojených s rasou, socioekonomickou třídou, rodovou příslušností, jazykem, sexuální orientací, tělesnou nebo duševní handicapovaností se postupně vžívá pojem multikulturalismus. Podstatné ale je, že předpokladem a základem jeho úspěšného vývoje je pevně zakotvená pluralitní demokracie společnosti a její další rozvoj.

Důležitou složkou a nástrojem pojetí multikulturalismu je multikulturní (interkulturní) vzdělávání. V odborné literatuře panuje značná terminologická nejednotnost označování interkulturně vzdělávacích procesů. Víceméně volně se zaměňují termíny multikulturní /interkulturní výchova, multikulturní / interkulturní vzdělávání. Velmi podobné obsahy, metody a procesy někdy dostávají nálepkou globální výchova nebo výchova k světoobčanství. Ačkoliv jsou uvedené termíny víceméně zaměnitelné, budu preferovat termín interkulturní vzdělávání z následujících důvodů.

Termín výchova zdůrazňuje formování postojů a pěstování hodnot. Vzdělávání je pojem komplexnější. Vzdělávání usiluje o vybavení účastníků edukačního procesu celým systémem kompetencí: neformuje pouze postoje, ale vybavuje znalostmi, postoji a dovednostmi.

Multikulturní se dá chápat pouze jako existenci několika kultur vedle sebe, ale neimplikuje vzájemné styky, kulturní výměny, spolupráci a dialog. Multikulturní může být každá společnost, v níž koexistují alespoň dvě sociokulturní skupiny, ale zároveň v ní může docházet k segregaci nebo diskriminaci. Oproti tomu termín interkulturní (lat. inter = mezi) zahrnuje vzájemnost, výměnu, dialog odlišných sociokulturních skupin. V interkulturní společnosti dochází k mezikulturnímu dialogu, spolupráci, ke vzájemnému obohacování jedněch druhými – odlišnými.

Interkulturní vzdělávání umožňuje jedinci rozvíjet chápání a přijímání různorodosti jako pozitivního jevu a hodnotit rozdíly mezi lidmi z různých kultur jako přínosné. Odlišnost by neměla být chápána jako potenciální zdroj konfliktu, ale jako příležitost k vlastnímu obohacení. Interkulturní výchova a vzdělávání přispívají k vytváření respektujících vztahů mezi různými kulturami, aby bylo možno vyhnout se negativním událostem, ke kterým dochází v multikulturních společnostech, nikoliv pouze

v majoritní skupině – jako např. odmítání menšinové skupiny, projevy rasismu a xenofobie – ale také mezi menšinami, jako je asimilace, akulturace, ztráta kulturních hodnot, ztráta individuální identity, opovrhování vlastní kulturou, násilná integrace a adaptace. Interkulturní vzdělávání rozvíjí konkrétní náměty a integruje je do globálnějších představ. Domnívám se proto, že interdisciplinární aktivity, orientované na výchovu dětí jako globálních občanů, jim umožňují lépe a efektivně analyzovat a vyhodnocovat nové situace, do kterých jsou zapojeny. V multikulturním světě jsou zvyky a způsoby chování různých kulturních skupin, které žijí pohromadě, poznamenávány konflikty a rozpory, ale zároveň je v něm plno možností pro vzájemné obohacování. Interkulturní vzdělávání vede studenty k respektování neustále rostoucí kulturní rozmanitosti a otevírá cestu různým způsobům života, myšlení a chápání světa. Studenti se pomocí vlastních vyjadřovacích prostředků učí komunikovat a spolupracovat s příslušníky odlišných sociokulturních skupin a jsou vedeni k tomu, aby si stále více uvědomovali méně nápadné aspekty různých kultur. Kritická analýza a pochopení odlišností by měly utvářet motivaci ke vzdělávání a interkulturním výměnám jako důsledek pocitu solidarity a schopnosti reflektovat a překonávat sociální a ekonomické nerovnosti.

3.1. Základní mechanismy interkulturního vzdělávání v procesu edukace

Interkulturní vzdělávání si vybírá z vícečetných komplementárních tradic pedagogického myšlení, adaptuje existující metody pro svoje cíle a účely, specifická témata zpracovává prostřednictvím technik, užívaných v jiných tématických oblastech. Ideová východiska, kterým pak odpovídají i konkrétní didaktické nástroje, lze popsat pomocí 4 pilířů. Tyto pilíře neodkazují ke 4 odděleným a nekorespondujícím oblastem, spíše jde o 4 aspekty téhož, o 4 pohledy na jeden celek. Tyto pohledy zároveň nevyklučují hlediska další.

Prvním z nich je pedagogický konstruktivismus. Jde o pedagogický proud, který klade důraz na procesy objevování, rozšiřování a přetváření poznávacích struktur, obrazů světa, v procesu učení. Poznávání se děje konstruováním tak, že fragmenty nových informací si poznávající subjekt řadí do již existujících smysluplných struktur. Tomu jsou přizpůsobeny i didaktické postupy.

První pilíř představuje filosofické, pedagogické a psychologické východisko interkulturní pedagogiky, založené na výsledcích bádání v oblasti psychologie a pedagogiky posledních desetiletí. Pedagogický konstruktivismus vychází

z předpokladu, že poznání a porozumění světu si musíme vystavět ve vlastním vědomí. Ve prospěch konstruktivismu mluví sociální aspekty vědění jako pluralita pravd a netrvalost světa. Podoba lidského poznání se neustále mění a vyvíjí, v přírodních ani humanitních vědách neexistuje jednoznačná, definitivní pravda, porozumění určitým jevům se mění. Stačí připomenout např. ve fyzice na vývoj v čase od ptolemaiovské mechaniky, přes Newtonovu mechaniku, až po teorii relativity, které si víceméně protirečí. Relativní a dobově omezené jsou například rychle se měnící výklady dějin. Připomeňme baroko coby „temno“ vs. baroko jako neobyčejný duchovní a kulturní rozmach. Nebo vývoj v prostoru. Jinak vypadá pojetí svobody v Asii, jinak v Evropě; tradiční čínská logika je v rozporu s logikou evropskou atp.

Smyslem výuky tedy není a nemůže být předání jediné pravdy, jak tomu je u tzv. transmisivní pedagogiky, jejíž metodou je memorování, přenos neproblematizovaných „fakt“- poznatků do vědomí žáka). Mnohem podstatnějším úkolem, před kterým vzdělávání stojí, je vybavit žáka schopností orientovat se v záplavě poznatků a naučit se je třídít a správně využívat.

Konstruktivistická pedagogika se zaměřuje na způsob, jakým vzniká poznání a porozumění, na proces, jak zpracováváme mnohoznačnou realitu, jak konstruujeme instrumentální pravdy - nacházíme užitečná řešení. V každém okamžiku má člověk ve vědomí hotovou podobu světa, hotovou strukturu. Nová fakta do této struktury buď zapadají, anebo jsou s touto strukturou v rozporu a vyvolávají její změnu. Předpoklady transmisivní pedagogiky, že student přichází do výuky jako prázdná nádoba, do které je třeba nalít údaje, nejsou udržitelné. Každý člověk, aby mohl rozumět a chápat, má v každém okamžiku ve vědomí celistvý obraz světa. Cílem pedagoga je umožnit žákovi, aby tyto obrazy, prekoncepty, zkoumal, usnadnit mu zapojení nových informací do existujících mentálních struktur a napomoci při reflexi nejen nového poznatku, ale i způsobu, jakým ho bylo dosaženo a jak byl zapojen do obrazu světa. Pedagogický konstruktivismus není zaměřen pouze na obsah, ale i na proces. Ideálem učení nejsou jen vědomosti, ale také schopnost ke vědomostem dospívat.

Pedagogický konstruktivismus se snaží respektovat přirozené procesy učení. Učení chápe jako spontánní a v podstatě nepřetržitou lidskou aktivitu. Lidé chtějí a potřebují poznávat svět kolem sebe. Znalosti a dovednosti, které člověk objeví a získá během řešení problémů, třeba za cenu omylů a slepých cest, jsou nesrovnatelně trvalejší než zdánlivě snadněji a rychleji namemorovaná, předem připravená správná řešení. V pedagogické praxi to znamená, že školní, vždy nutně řízená, výuka má navozovat

takové učební situace, které se maximálně podobají situacím spontánního učení. Toho lze dosáhnout důrazem na vnitřní motivaci studentů: aktivizací dosavadních znalostí a názorů, předkládáním problémových a polemických zadání, důrazem na použitelnost, užitečnost a potřebnost vytvoření si vlastního názoru, získání daného poznatku pro život.

„Jediné opravdové učení je objevování. Jiné učení v podstatě neexistuje.“

Frederick S. Perls, psycholog

Pedagogický konstruktivismus chápe učení jako sociální fenomén. Lidské poznání vzniká vždy v interakci, prostřednictvím komunikace. Poznání nelze chápat odděleně od sociálního prostředí, v němž a pro nějž vzniká. Dialog, debata, konfrontace různých názorů a úhlů pohledu vede ke hledání nových způsobů řešení, ke vzniku nových myšlenek, nápadů, k novým způsobům zkoumání daných témat.

V praxi se doporučuje pedagogický konstruktivismus iniciovat inspirativním střetáváním názorů, myšlenek, předkládané učební texty by měly poskytovat prostor pro názor, polemiku, pro nové, originální rozumění danému problému. Výsledkem výuky by neměla být pouze znalost, ale také schopnost k ní dospět a obhájit ji vůči kontroverzním poznatkům, případně svou znalost pod tlakem silnějších argumentů revidovat. Spolu s výukou obsahů pak dochází k pěstování komunikačních a sociálních dovedností.

Druhým prvkem je kritické myšlení, jako ideální kompetence, o jejíž rozvíjení se interkulturní vzdělávání musí snažit. V době informační exploze, v době internetu je člověk stále důrazněji nucen třídit informace, pochybovat o nich a teprve na základě důkladného zvažování si tvořit vlastní názor a stanovisko. V souvislosti s cíli interkulturního vzdělávání jsou především důležité kompetence a cíle. Jde o to kriticky vyhodnocovat spletité a často „neviditelné“ sociální mechanismy na úrovni celé společnosti, menších populací i malých skupin. Chápat svět v souvislostech, např. příčiny migračních pohybů, podíl silných ekonomik na globální chudobě apod. Rozlišovat mezi příčinami a následky společenských dějů, např. schopnost porozumět faktu, že většina marginalizovaných jedinců a skupin jsou spíše oběti sociálních mechanismů, nikoli viníci vlastní situace. Oddělovat fakta od interpretací, zejména při vnímání a hodnocení mediálních zpráv. To znamená odolávat každodenní účelové manipulaci. Být schopen posoudit situace z více než jednoho úhlu pohledu

a rozpoznávat předsudky a negativní stereotypy, které brání adekvátnímu a užitečnému uchopení společenských problémů.

Kritické myšlení :

„Myslet kriticky“ znamená uchopit myšlenku a důsledně ji prozkoumat, podrobit ji nezaujatému skepticismu, porovnat ji s opačnými názory a s tím, co již o tématu víme, a na tomto základě zaujmout určité stanovisko.

Steelová, Meredith, Temple, Walter

Třetím pilířem je interakce v procesu edukace. Ta odkazuje k potřebě změny zažitých rolí učitele a studenta a k potřebě aktivizace všech účastníků výuky. Transmisivní pedagogika nejvíce využívá frontálního výkladu a pokládá studenta za víceméně pasivní nádobu, do které učitel nalévá fakta - nediskutovatelné pravdy. Očekávanou aktivitou je pouze reprodukce výkladu při testování, případně opakování předem definovaných, nacvičených postupů. Logickým, přestože mnohdy nezamýšleným, důsledkem takového vzdělávání je „produkce“ nesamostatných, submisivních, netvůrčích osobností bez vlastních názorů, komunikačních dovedností a schopnosti prosazovat vlastní myšlenky. Jde naopak o interaktivní výuku - edukační proces, který probíhá za spoluúčasti pedagogů a studentů. Jejich vztah je založen na principu partnerství a spolupráce. Student je aktivním subjektem, který má vliv na průběh a podobu tohoto procesu. Interaktivní výuka, jako jeden z hlavních didaktických principů pedagogického konstruktivismu, vyžaduje aktivní spoluúčast studentů při plnění vzdělávacích a výchovných cílů. Z učitele a studentů se stávají partneři, které spojuje úsilí o dosažení společného cíle. Učitelova úloha je facilitovat, usnadňovat, umožňovat, napomáhat či podporovat. Učitel usměrňuje diskuse, zdůvodňuje vhodná řešení, avšak nevnucuje, provází studenty při skupinové i individuální práci. Student je chápán jako zdroj nápadů, myšlenek a komunikovatelných návrhů a výrazně spoluutváří, modifikuje a v pokročilejších stádiích i sám vede výukový proces.

„Studenti jsou schopni si lépe zapamatovat prožitky obsahující zvuk, obrázky a interaktivní prvky... Člověk si pamatuje asi 10% toho, co čte, 50% toho, co vidí, a celých 90% informací, které jsou získány interaktivní zkušeností.“

Brenda Pfaus, učitelka, specialista na technologie

Řada pedagogů „staré školy“ se domnívá, že ústup učitele z pozice vůdce, nařizovatele, donutitele, hlídače a poslední instance povede automaticky k chaosu, nekázní či přímo rozkladu vyučovacích hodin. Zkušenosti s interaktivní výukou, i přes mnohé objektivní obtíže s jejím zaváděním, však jednoznačně prokazují, že dobře motivovaní studenti, kteří chápou cíl své práce a souhlasí s ním, jsou schopni velmi „rozumně“ kooperovat a být ukázněni. Interaktivní výuka mění školu z místa nudy, donucování a trestu na prostor kreativity, seberealizace a „přirozených“ odměn ve formě reflektovaného rozvoje či pozitivních zpětných vazeb.

Čtvrtým, posledním pilířem je kooperace. Ta odkazuje k socializačnímu ideálu výuky, a to nejen v rámci interkulturního vzdělávání. Kooperace je specifický druh interakce. Jestliže třetí pilíř říká, že během výuky je žádoucí maximální míra komunikace a interakce mezi učitelem a studenty a mezi studenty navzájem, čtvrtý zdůrazňuje, jak tato interakce má vypadat. Je to kooperativní výuka, jako edukační proces, při němž základní charakteristikou vztahů mezi pedagogem a studenty a mezi studenty navzájem je kooperace. Podmínkou kooperace je znalost a přijetí společných cílů. Pro rozvoj kooperativních dovedností je vhodná forma skupinového vyučování.

V souvislosti s obecnými cíli interkulturního vzdělávání a cíli v širším smyslu společenskými je kooperace, jako uspořádání výukových vztahů i jako hodnota, důležitá zejména proto, že vytváří návyk přijímat společný cíl. Je principiálně tolerantní vůči individuální i skupinové odlišnosti, využívá jedinečnost individuů k dosahování cílů, nikoli k jejich hodnocení a kategorizaci na lepší a horší. Buduje pocit spoluzodpovědnosti za výsledky celé skupiny, společnosti. A je etickou normou, která lépe než soutěživost odpovídá uspořádání vztahů v pluralitní, rozmanité a zároveň rovnostářské společnosti.

Kooperaci jako hodnotu lze chápat jako protiklad ke kompetici – soupeření. Ve starších pojetích školního vyučování jsou studenti spíše vedeni k individualismu a soutěživosti, tedy k aktivitě, kde se jeden snaží získat něco na úkor druhého. To pochopitelně vede ke škálování, hodnocení a škatulkování do kategorií trvale úspěšných a nenapravitelně neúspěšných. Podobné procesy a jejich chápání se pak odráží i v celospolečenském měřítku a podporují marginalizaci jedinců a skupin, obviňování chudých a neúspěšných, že si za svou situaci mohou výhradně sami, budování nepřekročitelných meziskupinových hranic, potažmo k netoleranci a egoismu. Kooperace coby uspořádání výukových vztahů je založena především na skupinové

práci. Opět tedy stojí v protikladu ke staršímu pojetí, kde převládalo frontální vyučování, poskytující minimum příležitostí ke kooperaci a interakci.

3.2. Cíle interkulturního vzdělávání

Obecným cílem interkulturního vzdělávání je podpora a upevňování vzájemných vztahů mezi sociokulturními skupinami, především mezi majoritou a minoritami. Tento cíl klade na příslušníky všech sociokulturních skupin následující nároky.

- uvědomit si, že rozmanitost a různost je založena na bezpodmínečné rovnosti
- snažit se poznat odlišné kulturní identity a respektovat je jako rovnocenné
- naučit se řešit konflikty pokojnou cestou

Cílem interkulturního vzdělávání je připravovat studenty na život v kulturně pluralitní, demokratické společnosti tak, že je vybaví potřebnými interkulturními kompetencemi. Mezi ně patří, znalosti o různých etnických a kulturních skupinách žijících v české a evropské společnosti, dovednosti orientovat se v kulturně pluralitním světě a využívat interkulturní kontakty a dialog k obohacení sebe i druhých a postoje tolerance, respektu a otevřenosti k odlišným skupinám a životním formám, včetně vědomí potřebnosti osobní angažovanosti.

Dle Národního programu rozvoje vzdělávání je v „Bílé knize“ tato problematika zpracována v kapitolách pod názvem „Globální rozvojové vzdělávání“²⁷. Zde je uvedeno : „Smyslem globálního rozvojového vzdělávání je připravit studenty na život v současném světě a rozvíjet u nich kompetence, které jim umožňují stát se informovanými a aktivními občany přijímajícími odpovědnost za sebe, za své jednání i za své široké okolí. Globální rozvojové vzdělávání přispívá k uvědomování si současných naléhavých problémů a jejich souvislostí a pomáhá nacházet jejich řešení za přispění širokého spektra aktérů“. Koncepce globálního rozvojového vzdělávání vychází z cílů naší vzdělávací soustavy uveřejněných ve zmiňované Bílé knize, především pak z cíle „výchova k partnerství, spolupráci a solidaritě v evropské i globalizující se společnosti“. Globální rozvojové vzdělávání je celoživotní vzdělávací proces, který:

²⁷ Bílá kniha – Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, MŠMT ČR, Praha 2001

- informuje o životech lidí žijících v rozvojových a v rozvinutých zemích a umožňuje lidem pochopit souvislosti mezi jejich vlastními životy a životy lidí na celém světě
- usnadňuje porozumění ekonomickým, sociálním, politickým, environmentálním a kulturním procesům, které ovlivňují životy všech lidí
- rozvíjí dovednosti, které umožňují lidem aktivně se podílet na řešení problémů.
- podporuje hodnoty a postoje, které umožňují lidem aktivně se podílet na řešení problémů na místní, regionální, národní a mezinárodní úrovni
- směřuje k přijetí zodpovědnosti za vytváření světa, kde mají všichni lidé možnost žít důstojný život podle svých představ.

3.3. Stereotypy a předsudky

Potlačování negativních stereotypů a předsudků patří k základním cílům interkulturního vzdělávání. Naplňování tohoto cíle je proces dlouhodobý a mnohdy bolestný. Protože předsudky a kolektivní stereotypy úzce souvisí s identitou, protože kontrast mezi „my-dobří, spravedliví, přátelští...“ a „oni-špatní, nepřátelští, nespravedliví...“ patří k základům skupinové identifikace a vlastního sebevědomí, vyvolávají pokusy o zpochybnění předsudků často emocionálně vyhraněné reakce a konflikty. Předsudky jsou iracionální, podvědomé, a tedy velmi odolné vůči racionální argumentaci. Přesto je nezbytné cestu odbourávání předsudků nastoupit. Odměnou bude svoboda myšlení, radost z rozmanitosti světa, překonání strachu z neznámého, a často jen tím nebezpečného, schopnost obohacovat se tím, co je jiné.

Stereotyp je definován jako šablonovitý způsob vnímání, který není produktem přímé zkušenosti individua, je přebírán a udržován tradicí. Stereotypy nejsou záležitostí veskrze negativní, tvoří součást našeho myšlení a umožňují nám rychlou a ve většině případů účinnou orientaci ve světě. Šetří nám čas, pomáhají nám zpracovat informaci, aniž bychom ji museli zkoumat z různých úhlů pohledu, aniž bychom museli zjišťovat všechny její souvislosti, celý její kontext. Absolutní nepředpojatost ve vnímání a vytváření úsudků není možná, člověk by se při vytváření opravdu kritického a nestranného pohledu na jednu věc dostal do takových nesnází, že by se pravděpodobně k věci druhé nikdy nedostal. Extrémní případ: Abychom mohli říct jakoukoliv absolutně nestrannou a nepředpojatou a nezevšeobecňující větu o Francouzích – např. „Francouzi rádi pijí víno“ – museli bychom shromáždit všechny Francouze a každého se zeptat, zda skutečně má rád víno, a naše tvrzení pak korigovat seznamem všech Francouzů, u kterých to neplatí. Pravděpodobně bychom narazili

i na obtíž, koho všeho máme považovat za „opravdového“ Francouze, když francouzsky mluvící pravověrný muslim s francouzským občanstvím nejspíš víno nepije. Vyslovení kratičké věty, která by byla absolutně „objektivní“, by se stalo úkolem téměř nesplnitelným. Přesto nám uvedená věta podává relevantní informaci například v tom smyslu, že chystáme-li se do Francie, budeme se tam spíš setkávat s konzumenty vína než piva.

Složitější je to v případech, kdy se stereotypní vnímání sociokulturních skupin na základě kusých, ojedinělých, zkrácených a zevšeobecněných údajů stává základem jednání vůči jedincům z těchto skupin. Stereotypy a předsudky jsou východiskem všech forem diskriminačního jednání. Málokdo si při vyslovení vět jako „Romové zneužívají sociální dávky“ nebo „Cizinci nám berou práci“ uvědomí, co vlastně činí. Na otázku, zda všichni Romové zneužívají sociální dávky, by žádný uvažující člověk neodpověděl kladně. Přesto dlouhodobé a časté opakování tohoto výroku bez kritické analýzy, bez vědomí nedostatků a mezí platnosti této věty způsobuje, že o jejím smyslu přestáváme pochybovat, věta se stane podvědomou, nezpochybnitelnou součástí naší mentální výbavy – stane se předsudkem. Ve chvíli, kdy předsudek nebo negativní stereotyp skutečně zvnitřníme, přestáváme jeho význam podrobovat kritické analýze, stává se pro nás samozřejmostí, o které již neuvažujeme, která je prostě tak. A zvnitřnělý předsudek nebo stereotyp zpětně funguje i jako filtr na našich očích a uších. Z bohaté, nejednoznačné, mnohvrstevnaté skutečnosti vidíme a slyšíme již jen to, co nám naše předchozí úsudky potvrzuje, stáváme se hluší a slepí k tomu, co by nám naše názory mohlo zpochybnit. Svoje „kritické“ úvahy nevědomky směřujeme k tomu, aby potvrzovaly to, co jsme si již dávno mysleli a co „přece všichni vědí“.

3.4. Nebezpečí stereotypního pohledu

Ne vždy je integrační proces tak relativně snadný jako např. v poslední době v případě minority gayů a lesbiček. Zamysleme se proto nad možnými variantami vztahů kultury jako celku a jejích subkultur. Skupina se může z celku vydělit na základě znaků vrozených jako např. subkultura etnicky odlišné menšiny, která nemůže svůj původ vizuálně utajit či zamaskovat i získaných, jde-li o subkulturu příslušníků nějaké církve, kteří se ke své víře mohou, ale nemusí hlásit. Může se vydělit dobrovolně, např. subkultura návštěvníků technoparty i nedobrovolně, subkultura tělesně postižených, ať už své stigma získali během života, nebo se s ním narodili. Na principech občansko-politických, subkultura členů politické strany či spolku

zahrádkářů i sociálně-ekonomických, subkultura městské vyšší střední třídy. Zároveň se jednotlivé činitele velmi různorodě kombinují. Na základě nejrůznějších důvodů a osobních zkušeností si potom vytváříme velmi odlišné postoje k jednotlivým skupinám, které pozorujeme ve svém okolí. Obecně řečeno platí, že čím je nám nějaká subkultura bližší, čím více informací máme o tom, jak se nám „podobá“ , názory, stylem života apod., tím kladněji ji hodnotíme. Naopak čím nepochopitelnější se nám zdá, čím méně informací o ní máme, tím se zdá nebezpečnější, tím více nás zdánlivě ohrožuje. Neporozumění zde můžeme matematicky vyjádřit jako ztrátu informace.

Jinou variantou může být přítomnost nesprávné informace. Zmýlíme-li se v řadě na sebe navazujících výpočtů hned na začátku, nemůžeme dojít ke správnému výsledku. Do obdobné situace se dostáváme, pokud z nejrůznějších důvodů přebíráme „výpočty“ ostatních, aniž bychom si je ověřovali, i v každodenním životě. Proto bychom se my, chceme-li být považováni za lidi přemýšlivé, měli namáhat s přepočítáváním výsledků druhých, i když to může být pochopitelně obtížné a mnohdy se nám to může zdát zbytečné.

Je již zřejmé, kam mířily předchozí řádky. Tím, kdo zaplatí konečný účet, jsme my všichni. V našem společném zájmu je, aby k podobným jevům nedocházelo. A tím spíše si musíme uvědomit, že pro samotné příslušníky jakkoliv diskriminovaných skupin je situace obtížněji řešitelná. Pokud se staneme svědky toho, jak někdo ubližuje vozíčkáři, pravděpodobně budeme znechuceni, ti odvážnější snad i zasáhnou. Naše rozhořčení a snaha pomoci postiženému spoluobčanovi jsou pochopitelné, nikdo nebude v takové chvíli přemýšlet nad tím, zda si dotyčný své postižení zavinil sám či ne. Setkáme-li se však s osobou handicapovanou sociálně, například s běžencem z Východu nebo Romkou, nejednou vycházíme z přesvědčení, že jen oni sami jsou si strůjci svého osudu. Přijmout myšlenku, že i sociálně postiženým je dobré pomáhat, může být pro některé stejně obtížné jako pro naše předky, kteří museli pochopit, že mentální postižení není trest boží, ale zdravotní problém. Změna takových postojů znamená překonat překážky, které jsou pouze v naší mysli...

Závěr

Vím, že jsem si vybral z celého tématu přeměn člověka, ode dávna žijícího v malých či národních celcích, až k osobnosti chápající svou existenční závislost na řešení globálních problémů, probíhající ve všech oblastech života světa, jen jejich dílčí nárys a ještě jej vědomě zúžil na výchovu a vzdělávání. I při takto pojaté práci jsem narazil na řadu otázek, vyplývajících jednak z nedokončenosti mé odborné přípravy k hlubšímu proniknutí do předmětu a jednak z poznání, jak složité diskuze o řešení této problematiky se vedou v českých, tak i mezinárodních odborných kruzích. To na jedné straně. Na druhé straně jsem si uvědomil, a snad i doceňuji, jak hluboký je rozpor mezi teorií a praxí ve fungování politického, hospodářského i kulturního života dnešních společností, národních i mezinárodních, vědeckých i sociálně-politických a jaké nesmírné množství tvořivé práce musí být vykonáno, nemá-li dojít k těžko překonatelným krizím společenským i přírodním.

Vidím dnes i obtíže, ale i závažnost, byť tak dílčího, ale významného problému, jakým je multikulturní výchova, výchova k toleranci, k pochopení, k umění zaujmout k věci postoj a tento postoj obhajovat, a zároveň umění přijmout jiné argumenty a své názory a postoje dle toho korigovat. Rád bych konstatoval, a díky této práci jsem se ve svém přesvědčení ještě utvrdil, že zaujímání extrémních názorů a postojů vůči odlišnostem je jedním z mnoha společenských problémů, které lze díky cílům, jak si je vytyčuje multikulturní výchova, resp. interkulturní vzdělávání, eliminovat.

Strach z neznámého, cizího nás provází již od biologického vzniku a je nám společný i s ostatními živočichy. Naši nespornou výhodou je ale, náš mozek. Nevidíme lépe než draví ptáci, mnoho druhů nás předčí čichem, sluchem i tělesnou silou. Proti nepohodě nás nechrání ani peří ani srst. Přesto jsme díky svým schopnostem myslet, mluvit a dalším dokázali žít v každém zeměpisném pásu a různých nadmořských výškách. Ovládli jsme moře, vzduch a pronikáme i do vesmíru. Víme už mnohé o atomu i genetice. To vše je natolik jedinečné, že se nám zdá, jaký je mezi námi a ostatním tvorstvem nepřeklenutelný rozdíl. Přináší nám to výhody, ale ne vždy uvědomění si nebezpečí a přijetí plné odpovědnosti.

Na naši starou biologickou přirozenost se nakupila obrovská superstruktura kultury. Je to důsledek naší schopnosti abstrahovat a symbolizovat, tvořit hodnoty, přenášet informace z jedince na jedince a z generace na generaci. Ostatní živá hmota si to zajišťuje zdoluhavě a namátkově v genetickém materiálu. My to dokážeme

mimořádně rychle např. v přímém přenosu zkušeností. Jsme ale odkázáni na učení se už od útlého dětství. Schopnost přemýšlet a na týž podnět reagovat různě, rozumět různým symbolům, tabu, vyrůstat v tradicích, to vše je naší předností. Díky určitému kulturnímu vzorci jsme však také od mala vydáni konfliktům mezi biologickým puzením a společensky žádoucím chováním. Někteří jedinci se s tím vyrovnají lépe, jiní hůře. A právě k tomu by nám měla napomáhat výchova, resp. multikulturní výchova.

Nemyslím si, že je úplně možné zbavit se lidí s extrémním smýšlením a zásady interkulturní výchovy to ani nepřipouštějí. Podstatné je, abychom vytvořili multikulturní výchovou takové podmínky a argumentaci, aby se šíření krajních názorů a řešení minimalizovalo. Je třeba naučit se argumentaci na takové úrovni, která by přesvědčila, že kulturní rozmanitost je v tomto světě jako vysoce užitečný stav a jako příležitost k vzájemnému obohacování. Že izolovat se od druhých kultur, postojů, názorů znamená odsoudit sebe sama ke strnulosti a stagnaci. Že minoritní kultury mají co nabídnout, pokud k nim přistupujeme bez předsudků a s upřímným zájmem se poučit. Že multikulturní společnost je funkční tehdy, když příslušníci různých kulturních, náboženských, etnických a národnostních či zájmových skupin vcházejí do vzájemných kontaktů, vzájemně poznávají své odlišné hodnoty a způsoby života, vyměňují si poznatky a zkušenosti. Jinými slovy: využívají plně možnosti, které kulturní rozmanitost nabízí. Když vztahy jsou nesené v duchu respektu, tolerance, spolupráce, vzájemné úcty a rovnosti, v duchu principů rovnocenného dialogu s úsilím o pokojné a oboustranně přijatelné řešení konfliktů. Multikulturalita je prostě způsob, jak žít spolu a mít z toho oboustranný prospěch.

Cestou by mělo být utváření společnosti v prostoru i čase. Je to hledání a ověřování sjednocujících prvků, cílů a metod. Nelze připustit totalitní metody k sjednocení či splnutí, ale usilovat o zachování jak rozlišenosti ve všem, co jednotu obsahuje, ale i vůli a úcty k rozlišnosti samé.

Je málo pravděpodobné, že společenství se sjednotí v jedné kultuře, snad jednoho vůdčího, nejsilnějšího či největšího národa, nýbrž že se postupně, v přirozeném toku času, vyvine kultura obohacená v rozlišenosti, s novými tradicemi tolerance, jako jednota v mnohotvárnosti.

Urputně je třeba bránit se a vyloučit tzv. poznávání válkou, bojem, násilím. Tak častou cestou, jak říká lidové přísloví : „nejdřív si namlít hubu a pak začít jednat.“ Jen postupné graduální změny, vývoj, evoluce, drobné promyšlené kroky, s dobrou zpětnou vazbou, kdy jedna změna v jedné generaci se pozitivně odrazí v postoji druhé

generace, tedy cílevědomá ale trpělivá, generace trvající práce, s mnoha dílčími úspěchy i nezdary, ale jasnou perspektivou soužití lidí, obcí, národů a velkých celků, to musí být cíl. My musíme hledat a nalézat úspěšné cesty, s důrazem na sociální i liberální aspekty a plně korektní, demokratické a pluralitní politické přístupy jeho dosažení.

Resumé

V této práci jsem se pokusil přinést zajímavý pohled na historii a současnost multikulturní společnosti, na kulturní rozdíly, mezilidské vztahy a na potřebu interkulturního vzdělávání, jako cesty k odstranění předsudků v našich myslích a stereotypů v našem chování, ze kterých následně mohou pramenit sociopatologické jevy, kterými jsou například extremistické postoje ve všech svých podobách. Ukázat, že kulturní rozmanitost se v tomto světle jeví jako vysoce užitečný stav, jako příležitost k vzájemnému obohacování. Že izolovat se od ostatních kultur znamená odsoudit vlastní kulturu ke strnulosti a stagnaci, a že i dnes, jako v minulosti platí, že si máme s ostatními kulturami vzájemně co nabídnout, pokud k sobě přistupujeme bez předsudků a s upřímným zájmem poučit se.

Šlo mi o to, poukázat na některé otázky týkající se migrace, která je významným fenoménem dnešní nerovnoměrně vyspělé společnosti, problémy soužití společnosti tzv. „většinové kultury“ a subkultur a v neposlední řadě poskytnout vhled do současné multikulturní výchovy, či jak se dá také říci interkulturního vzdělávání.

Anotace

Současná doba klade na vzdělávání nové, náročné požadavky. Česká republika a její populace není izolovaným ostrovem, zásadním způsobem se nás začínají dotýkat problémy evropského i globálního charakteru. Stále častěji jsme v běžném životě svědky nejrůznějších společenských tenzí a konfliktů, jsme konfrontováni s odlišnými názory, pohledy na svět, způsoby jednání, které se naší zkušenosti jeví jako nesrozumitelné, podivné, či dokonce nenormální a „špatné“. Denně jsme vystavováni záplavě různých, mnohdy vzájemně si odporujících informací. Média na nás bez ustání chrlí fakta, různé interpretace, komentáře, názory, reklamní a propagační šoty, za nimiž stojí rozličná myšlenková východiska, odlišné předpoklady, různé záměry a cíle. Společnost produkuje tak obrovské množství poznatků, že je nad možností jedince podrobně sledovat vývoj byť i jedné vědní disciplíny, natož pak vývoj lidského vědění jako takového. A i kdyby to teoreticky dokázal, brzy by narazil na problém, že „podložené“ výsledky jedné teorie mohou být v rozporu se stejně přesvědčivě „podloženými“ výsledky teorie druhé. Sečteno a podtrženo: ještě nikdy nebylo tak problematické reflektovat a chápat svět, v němž žijeme, ještě nikdy nebylo tak obtížné rozumět sobě, svému okolí a vlastní úloze v něm.

Tato práce by měla ukázat, že kulturní rozmanitost se v tomto světle jeví jako vysoce užitečný stav, jako příležitost k vzájemnému obohacování. Že interkulturní společnost je funkční tehdy, když příslušníci různých kulturních, náboženských, etnických a národnostních či zájmových skupin vcházejí do vzájemných kontaktů, vzájemně poznávají své odlišné hodnoty a způsoby života, vyměňují si poznatky a zkušenosti. Jinými slovy: využívají plně možností, které nabízí kulturní rozmanitost.

Klíčová slova : kultura, subkultura, multikulturalismus, pluralismus, migrace, interkulturní vzdělávání

Annotation

The present time sets new, challenging demands for education. The Czech Republic and the Czech population is not an isolated island. More and more significantly, we are becoming effected by European as well as global issues and problems. More and more frequently, we witness all sorts of social tensions and conflicts, we are confronted with differing opinions, world viewpoints, and ways of behavior, many of which may seem, viewed through our experience, incomprehensible, weird or even abnormal or „wrong“. Daily, we are facing overload of many different, often clashing pieces of information. The media keep feeding us with facts, differing interpretations, comments, opinions, and commercials, based on differing ideological standpoints, differing assumptions, differing intentions and objectives. The society produces such huge amount of new findings that it is beyond and individual's capacity to keep track with a single scientific field, let alone with the development of human knowledge as a whole. And even if, in theory, somebody managed to absorb the whole, he or she would soon face the fact that „well-founded“ findings of one theory may be in clash with equally „well-founded“ findings of another theory. In brief: never before has it been so difficult to reflect and comprehend the world we live in, never before has it been so difficult to understand one's self, one's environment and one's role in the world.

This paper hopes to demonstrate that with regard to the above-described situation, cultural diversity is highly useful as it provides opportunity for mutual enriching. Intercultural society works provided that members of different cultural, religious, ethnic and national or interest groups interact, learn about each other's values and ways of life, exchange knowledge and experience. In other words: Multicultural society works when it makes full use of its cultural diversity.

Key words: culture, subculture, multiculturalism, pluralism, migration,
intercultural education

Seznam použité literatury

1. ARENDETOVÁ, H. The Human Condicion, Chicago, UNI Press, 1958
2. BARŠA, P. Politická teorie multikulturalismu , 2. vyd. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2003, ISBN - 80-7325-020-9
3. BAUMAN, Z. Tekutá modernita, 1. vyd. Praha, Mladá Fronta, 2002, str. 292, 293, ISBN - 80-204-0966-1
4. BENEDICTOVÁ, R. Kulturní vzorce, 1. vyd. Praha, Argo, 1999, ISBN: 80-7203-212-7
5. Encyclopedia of Educational Research, 5. vyd., Free Press, New York, 1982
6. GEERTZ, C. Interpretace kultur, Praha, SLON, 2000, ISBN: 80-85850-89-3
7. GORDON W. A. O povaze předsudků, 1. vyd. Praha, Prostor 2004, ISBN - 80-7260-125-3
8. HABERMAS, J. Die Einbeziehung des Andersen, Studie Suhrkamp, 1997
9. HIRT, T. Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit, Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, ISBN 80-86898-22-9
10. LEHMANNOVÁ, Z. a kol. Aktuální otázky globalizace, 1. vyd. Praha, VŠE, Oeconomika, 2003, ISBN - 80-245-0621-1
11. LEHMANNOVÁ, Z. a kol. Kulturní pluralita v současném světě, Praha, VŠE, fakulta mezinárodních vztahů, Oeconomika, 2000, str. 8, ISBN - 80-245-0073-6
12. MURPHY, F. R. Úvod do kulturní a sociální antropologie, 2. vyd. Praha, Slon, 2004, ISBN: 80-86429-25-3
13. Pedagogický slovník, 2. rozš. a přepr. vyd. Portál, Praha, 1998, ISBN - 80-7178-252-1
14. PETRUJCOVÁ, J. Multikulturalismus, kultura, identita, 1. vyd. Ostrava, Ostravská univerzita, 2005, ISBN 80-7368-083-1
15. PICHANIČ, M. Mezinárodní management a globalizace, 1. vyd. Praha, nakl. C. H. Beck, 2002, ISBN - 80-7179--886-X
16. PRŮCHA, J. Multikulturní výchova : teorie - praxe – výzkum, Praha, nakl. ISV, 2001
17. SARTORI, G. Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci: esej o multietnické společnosti, 1. vyd. nakl. Praha, Dokořán, 2005, str. 9, 10, 16, 22, 23 ISBN - 80-73630-022-2,
18. STARUMAN, T., BERG – SCHLOSSER, D. Úvod do politické vědy, Praha : ISE, 2000, str. 20, 37, ISBN: 80-86130-09-06
19. SOUKUP, V. Přehled antropologických teorií kultury, 2. vyd. Praha, Portál, 2004, ISBN - 80-7178-929-1
20. ŠIŠKOVÁ, T. a kol. Menšiny a migranti v České republice : my a oni v multikulturní společnosti 21. století , 1. vyd., Praha, Portál, 2001 ISBN - 80-7178-648-9,
21. ŠIŠKOVÁ T. a kol. Výchova k toleranci a proti rasismu, Praha : Portál, 1998, ISBN - 80-7178-285-8
22. TAYLOR, CH. Zkoumání politiky uznání – Multikulturalismus, 2. vyd. Praha, Epoque, 2004 str. 159, 166, ISBN - 80-86328-64-3
23. WOHLIN, S. Demokracie, difference, reference and re-kognition in political Theori“ 1983, str. 3
24. Křesťanství a globální problémy : sborník referátů, Brno, ČSAV, Ústav pro výzkum společenského vědomí, 1990

25. KREJČÍ, J. Kontrastní hodnoty a multikulturní společnost : sborník z mezinárodní konference, Praha :Středisko pro výzkum sociálně kulturní plurality při Filoz. úst. AV ČR , 2002, ISBN - 80-7007-162-1
26. KOHÁK, E. Život ve svobodě, život v pravdě, Salón č. 500, 4. 1. 2007, str. 1 a 4
27. PETRUSEK, M. Subkultury, citováno volně : Metro, 19. 7. 2006
28. STŮCKELOVÁ, T. citováno volně: Právo 9. 5. 2006, str. 7
29. MURÍN, J. přednáška na téma multikulturní komunikace (www.murin.cz)
30. Multikulturní centrum Praha (www.mkc.cz)
31. Člověk v tísní, Společnost při ČT, O.P.S. (www.clovekvtisni.cz)
32. MŠMT, Bílá kniha – národní program rozvoje vzdělávání v ČR (www.msmt.cz)
33. MV ČR, Odbor azylové a migrační politiky (www.mvcr.cz)